

Němec, Jiří

Anatomie přizpůsobení

In: Němec, Jiří. *Eduard Winter 1896-1982 : zpráva o originalitě a přizpůsobení se sudetoněmeckého historika*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 150-184

ISBN 978-80-210-8808-5; ISBN 978-80-210-8809-2 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137556>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANATOMIE PŘIZPŮSOBENÍ

Poslední rok na Teologické fakultě

Ve skutečnosti zbavil Eduarda Wintera práva vykonávat kněžskou službu litoměřický biskup Anton Weber teprve 20. dubna 1941 a ještě o něco později nad ním vyhlásil exkomunikaci.⁵⁴⁶ Oficiálním důvodem rozhodného zásahu katolické hierarchie však nebyl ani křesťanský nacionalismus, ani vstřícnost vůči nacionálně-socialistickému režimu, ale okolnost, že Winter přestal nosit tonsuru a dodržovat tak zásady kněžského života, včetně celibátu, který v rozhovoru s biskupem Weberem odmítl jako „vnitřně nemravný“.⁵⁴⁷ Protože se Winter koncem února 1941 navíc oženil s matkou své čtyřměsíční dcery, byl podle tehdy platného církevního práva exkomunikován.⁵⁴⁸ Tyto události symptomaticky završily proces Winterova pozvolného, dlouhodobého odcizování katolické církvi a byly neoddělitelně propojeny s jiným probíhajícím procesem, procesem přizpůsobení se podmínkám nacionálně-socialistického režimu. Motorem obou procesů byla snaha najít nový prostor dalšího působení nejprve jako kněze, později jako historika.

Winter svou situaci od počátku roku 1939 nejlépe charakterizoval sám, když si do deníku 25. května 1939 zapsal: „Když se ráno probouzím, už nevím, zdali dnes budu exkomunikován, nebo půjdu do koncentračního tábora.“⁵⁴⁹ Ačkoliv by

---

546 NA, Archiv pražského arcibiskupství – Ordinariát, 517-7-5, biskup Weber Winterovi 20. 4. 1941 (Litoměřice). Blíže viz NĚMEC: Cesta Eduarda Wintera, s. 186–187.

547 NA, Archiv pražského arcibiskupství – Ordinariát, 517-7-5, biskup Weber pražskému arcibiskupovi Kašparovi 19. 3. 1941 (Litoměřice).

548 Tamtéž, biskup Weber Winterovi 20. 4. 1941.

549 ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 183, s. 217. Věta byla ještě pro publikování přepracována. Viz WINTER: Mein Leben, s. 120.

to dnes mohlo vypadat jako retrospektivní apologická iluze, archivní dokumenty dosvědčují, že se v roce 1939 dostal z pozice mostu mezi křesťanstvím, respektive katolictvím a nacionálním socialismem, o nějž usiloval, do nezáviděníhodné pozice, kdy neměl důvěru ani jedné z obou ideologicky zneprátených stran.

Vzhledem k dalšímu vývoji je možná paradoxní, že nacionálněsocialistické bezpečnostní složky v Berlíně vedly Wintera jako jednoho z nejnebezpečnějších představitelů katolické církve a především hnutí tzv. Katolické akce (*actio catholica*) v Československu. Jakožto hnutí usilující široce zapojit laickou veřejnost do religiózního života uvnitř farního společenství nebyla Katolická akce pro nacionálněsocialistické bezpečnostní úřady ničím jiným než nejnovějším, velmi aktivním a vysoce nebezpečným instrumentem politického katolicismu, který pro katolické náboženství usiloval získat staré mocenské pozice. Přestože ji Winter chápal právě naopak jako výraz čistě duchovního soužití laiků a kněží v Ježíšově poselství a v pozici vedoucího jejího mládežnického referátu v litoměřické diecézi odmítal jakékoliv politické zneužití Katolické akce ve prospěch Německé křesťanskosociální strany, byla jeho vedoucí pozice zpravodajskými orgány Hitlerova státu vyhodnocena před rokem 1938 jako důkaz jeho hlubokého nepřátelství vůči Hitlerovu režimu.⁵⁵⁰ Kromě toho se Winter objevil také ve svazku o liberálně-marxistických hnutích v Československu, kde byl díky kontaktům s českým protestantským teologem J. L. Hromádkou, který se podílel na hnutí za demokratické Španělsko, veden mezi „liberály“ společně s „židy“, svobodnými zednáři a marxisty, tedy největšími nepřáteli nacionálněsocialistického režimu.⁵⁵¹ V materiálech SD vystupoval také jako člověk, který sice přivedl německou katolickou mládež do Henleinovy SdP, avšak podle referentů SD to bylo jen „maskování“, aby zakryl „dřívější antinacionálněsocialistický postoj“.⁵⁵² Byl to prý podle jejich informací právě Winter, kdo údajně vyhlásil cíl získat celou pražskou Německou univerzitu pro katolicismus.⁵⁵³

550 BArch, R 58, sg. 5401, pozorování katolické církve v Československu – sbírka časopiseckých článků, s. 177–183, opis Die Kirchenpolitische Lage, a s. 160–161, výťah ze zprávy gestapa pod č. II3108/38 týkající se církevních poměrů v Československu. Druhá zpráva došla k obecnému závěru bez přímé vazby na Winterovu osobu, že katolický klérus od té doby, co přistoupil k jednotné sudetoněmecké frontě, již není třeba považovat za protivníka.

551 BArch, R 58, sg. 5401, s. 71–73, opis zprávy Liberalistisch–marxistische Strömungen in der ČSR, bez data.

552 *Die Führung der katholischen Aktion liegt in Händen des Prof. an der Prager deutschen theologischen Fakultät Eduard Winter, der sich in den letzten Monaten durch Anschluß an die SdP zu tarnen sucht, um so über seine früher antinationalsozialistische Haltung hinwegzutäuschen. Winter beeinflusste stärkstens die heute gleichfalls gleichgeschalteten katholischen Jugendgruppen „Staffelsteiner“ und den „Christlichen Turnverband“.* BArch, R 58, sg. 5401, pozorování katolické církve v Československu – sbírka časopiseckých článků, s. 177–183, opis Die Kirchenpolitische Lage.

553 *Der CV [Cartelverband] und andere katholische Bünde haben sich nach außen hin politisch nach dem Führer der Sudetendeutschen, Konrad He n l e i n, ausgerichtet. Diese Umstellung ist jedoch als Tarnung aufzufassen. Der geistige Führer dieser Gruppen dürfte der Universitätsprofessor Dr. Eduard W i n t e r sein, der das Ziel aufgestellt hat, die deutsche Universität in Prag vollständig für den Katholizismus zurückzugewinnen.*

Jakkoliv nepřesné se informace berlínské SD mohou zdát, svědčí o jednoznačně nepřátelském postoji nacionálněsocialistické bezpečnostní služby vůči Winterovi. Nevidím proto důvod k nedůvěře vůči Winterově vzpomínce, že se gestapo v létě 1939 při výslechu člena Brentanovy společnosti a filozofa Georga Katkova zajímalo také o Wintera, který, jak víme, byl pokladníkem této filozofické společnosti.⁵⁵⁴ Podobná, ačkoliv zdaleka ne policejní nedůvěra ke katolickému knězi Winterovi panovala také na Německé univerzitě v Praze mezi vlivnými mocenskými skupinami, jako byly Nacionálněsocialistický svaz studentů a Nacionálněsocialistický svaz docentů.

Po Hitlerově rozhodnutí, že Německá univerzita zůstane v Praze, procházela instituce radikální nacionálněsocialistickou proměnou. Prvním krokem byla arizace univerzity, která během roku 1939 pod nevinným názvem „uvolnění na dovolenou“ zbavila místa 77 vyučujících židovského původu na celé univerzitě. Na samotné Filozofické fakultě byl jejich počet devíti vyučujících po Právnické fakultě sice druhý nejnižší, avšak jednalo se o pět řádných profesorů.⁵⁵⁵ S arizací, a tedy uvolněním mnoha kateder, souvisela také reorganizace oborů, které měly například na Filozofické fakultě nahradit nové obory, jež by lépe odpovídaly nové – nacionálněsocialistické – orientaci pražské univerzity. Na Filozofické fakultě začala reorganizace již před rozbitím Československa. Sedm dní po vzniku protektorátu zaslal děkan Svoboda na žádost rektora na Říšské ministerstvo vědy, výchovy a národního vzdělání do Berlína zprávu, v níž upozornil, že z 31 systematizovaných kateder bylo celkem 13 kateder z velké části kvůli arizaci neobsazených, a navíc existovala možnost uvolnit další dvě až tři katedry.⁵⁵⁶ Zvolená komise⁵⁵⁷ pro vypracovávání návrhů pro obsazení kateder rozhodla, aby byly zrušeny druhé katedry pro filozofii, starověké dějiny (*Alte Geschichte*) a indologii. Jejich místo měly nahradit tři nově zřízené katedry: věda o tištěných médiích (*Zeitungswissenschaft*), rasová věda

---

Besondere Erfolge haben diese Gruppen, die als Kampfgruppen der KA zu bezeichnen sind, am historischen Institut der Universität Prag erzielt. BArch, R 58, sg. 5401, pozorování katolické církve v Československu – sbírka časopiseckých článků, s. 107–115, zpráva Die konfessionellen Verhältnisse in der ČSR, sepsaná Untersturmführerem SS Zappem. Zpráva byla přiložena k dopisu z 21. 5. 1938 zaslanému z Vratislavi do Berlína k rukám SS-Obersturbannführera Sixe.

554 WINTER: *Mein Leben*, s. 132. V jiném textu původně z let 1945/46 Winter uváděl, že ho na zájem gestapa a SD o něj upozorňoval i T. Borodajkewycz, který měl dobré vazby na vídeňskou SD. Viz ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 158, *Meine Zusammenarbeit mit dem vergangenen Regime 1938–1945*.

555 MÍŠKOVÁ: *Německá (Karlova) univerzita*, s. 48.

556 Na konci letního semestru roku 1938 2 neobsazené, 2 uvolněné na základě povolání do říše, 1 uprázdněná kvůli smrti profesora, 6 uprázdněných po profesorech židovského původu a 2 po profesorech „s židy spřízněných“ (*jüdisch versippter Professoren*). Jednou z případně dále uvolněných kateder byla profesura divadelní vědy. BArch, R 4901, sg. 13487, Bericht über die Personalerfordernisse der philos. Fakultät der Deutschen Universität in Prag, versandt von Dekan Svoboda am 23. 3. 1939 an Reichsministerium für Erziehung.

557 Členy komise byli profesorové Becking, Gesemann, Otto, Schwarz, Wostry a Zatschek.

(*Rassenkunde*) a obor národnostního výzkumu (*Volksforschung*),⁵⁵⁸ tedy obory, které se v posledních šesti letech prosadily na německých univerzitách v Hitlerově Německu. Na místě docenta pro národnostní výzkum se poprvé ve spojitosti s pražskou Německou univerzitou objevilo jméno docenta Hanse Joachima Beyera, o tři roky později Reinhardem Heydrichem povoláného k dotvoření pražské vědecké nadace pro *Ostforschung*. Dalších osm uprázdněných kateder mělo být obsazeno většinou profesory z původního říšského území.⁵⁵⁹ Zbývající dvě uvolněná místa a případně i místo islamistiky, jehož profesora Grohmana by děkan Svoboda nejraději viděl na univerzitě v Bonnu, která o něj projevila zájem, si měla Filozofická fakulta ponechat pro další případné obory, které by odpovídaly plánované specializaci pražské univerzity na otázky jihovýchodu.⁵⁶⁰ Z nově navrhovaných učebních míst, pro něž dosud tabulkové místo bylo třeba vytvořit, do této nové specializace univerzity spadal pouze na třetím místě navrhovaný obor Prostorové a duchové dějiny s obzvláštním zřetelem k Východu (*Raum- und Geistesgeschichte mit besonderer Berücksichtigung des Ostens*), kam komise navrhovala Eduarda Wintera.⁵⁶¹

Winter stále působil na Teologické fakultě, kde si pro letní semestr 1939 vybral poprvé přednášky z duchových dějin zemí na východ od českých zemí.⁵⁶² Tyto přednášky o Ukrajině souvisely s přípravou nové knihy pro salzburské nakladatelství Otto Müllera, povzbuzenou úspěchem poslední Winterovy knihy. Kniha pod názvem *Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine 955–1939* byla dokončena

558 Zatímco pro tzv. *Rassenkunde* nebo *Rassenforschung* si vedení katedry nebylo kandidátem jisté, pro katedru *Zeitungswissenschaft und Publizistik* byl navržen Dr. Josef März z Vídně a na katedru pro národní výzkum (*Volksforschung*) docent Dr. H. J. Beyer, tehdy působící ve Stuttgartu (Auslandsdeutsche Institut). Tamtéž.

559 Tři profesury již byly navrženy před mnichovskou dohodou roku 1938, ale politické události podzimu jejich zřízení zablokovaly: obor Slovanů a národověda a pravěk (*slawische Volk- und Altertumskunde*) s návrhem E. Schneeweise z Prahy, Slovanští jazykovedci (*slawische Sprachwissenschaft*) s návrhem F. Liewehra z Prahy a Byzantinistika s návrhem G. Stadtmüllera z Lipska. Ostatní profesury byly navrhovány úplně nově: pro filozofii byli navrženi R. H. Heiss z Kolnu, O. F. Bollnow z Göttingenu nebo J. Ritter z Hamburгу, pro Novější německý jazyk a literaturu (*Neuere deutsche Sprache und Literatur*) E. Bertram z Kolína nad Rýnem nebo E. Trunz z Freiburgu in Breisgau, pro pravěk L. Franz z Lipska nebo L. F. Zotz z Berlína, pro starověk (*Alte Geschichte*) W. Hüttl z Prahy, pro srovnávací jazykovedu M. Block z Lipska.

560 Tamtéž.

561 Tamtéž. Další tři navrhované katedry byly: Srovnávací bádání o jazycích (*Vergleichende Sprachforschung*) s navrhovaným E. Sandbache, Germánsko-slovanští literární bádání (*Germanisch-slawische Literaturforschung*) s navrhovaným K. Bittnerem, Německá národověda a pravěk (*Deutsche Volk- und Altertumskunde*) s navrhovaným J. Hanikou. Navrhovaným Winterovým učebním místem se komise zabývala již 1. března 1939. AUK, Osobní spis E. Wintera, *Lehrauftrag für Raum- und Geistesgeschichte mit besonderer Berücksichtigung des Ostens*.

562 V letním semestru 1939 přednášel *Die Ukraine und die Union*, v zimním semestru 1939–1940 pak ještě obecněji *Raum- und Geistesgeschichte der Ukraine*. AUK, Ordnungen und Vorlesungen an der Deutschen Universität Prag im Sommersemester 1939, s. 7, a Ordnungen und Vorlesungen an der Deutschen Universität Prag im Wintersemester 1939–1940, s. 28.

na podzim 1940,⁵⁶³ ale vyšla nakonec u jiného nakladatele v Lipsku až v roce 1942, protože Müllerovo nakladatelství bylo nařízením gestapa uzavřeno.⁵⁶⁴ Winter se v knize poprvé pokusil kriticky uchopit problém ztroskotání snah o církevní unii, který ho od té doby nepřestal zajímat.⁵⁶⁵ Toto na první pohled nové téma nebylo zase tak nové. V první polovině dvacátých let se Winter pravidelně účastnil unionistických kongresů na Velehradě, udržoval čilé kontakty s ukrajinskými církevními představiteli a otázku dosažení církevní unie považoval za jeden ze svých kněžských úkolů. Obrat k tomuto tématu byl jistě také výrazem eroze vztahů k římskokatolické hierarchii, jejíž činnost vykonávanou ve jménu církve stále více vnímal jen jako mocenský prostředek.⁵⁶⁶ Ze zklamání, že se církevní unie přes stovky let trvající úsilí a vynaložení energie i finančních prostředků nijak nepřiblížila, vyrostlo rozhodnutí podívat se na problém metodou historika.⁵⁶⁷ Rozhodnutí vyústilo v celoživotní program, na jehož začátku stála kniha o Ukrajině a na konci po třiceti letech studia obsáhlá třísvazková syntéza historického vývoje vztahů katolické církve k Rusku a k pravoslavné církvi.

Současně se však ukrajinské téma výborně hodilo pro rozhodnutí najít si nějaké nové „neutrální pracovní pole“.⁵⁶⁸ Winterovy docentské přednášky na Filozofické fakultě Německé univerzity z podzimu 1934 byly věnovány náboženské filozofii a jejím dějinám, přičemž soukromá docentura mu byla udělena na pět let. Winter si uvědomil, že takto formulovaná profesura by byla pravděpodobně na nacionálněsocialistické univerzitě neprůchodná. Lze předpokládat, že to byl on sám, kdo navrhl, aby jeho učeňbní pověření na Filozofické fakultě bylo zřízeno

563 WINTER, Eduard: *Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine 955–1939*. Leipzig 1942. Nakladatelem se stalo nyní lipské nakladatelství Otty Harrasowitz.

564 HÖRSCHINGER–ZINNAGL, Claudia: *Der Verleger Otto Müller und die Geschichte seines Verlages, des Otto Müller Verlages in Salzburg von 1937–1956*. Wien 1996, s. 80 (strojopisná diplomová práce na Vídeňské univerzitě). Také viz *Otto Müller Verlag (Salzburg–Innsbruck–Leipzig)*. In: *Österreichische Verlagsgeschichte, Belletristische Verlage*, <http://www.stadtbibliothek.wien.at>. (cit. 15.10. 2008)

565 Srov. předmluvu ke knize, datovanou podzimem 1940.

566 V roce 1930 Winter napsal předmluvu jménem charitativní berlínské instituce *Katholische Emigranten Fürsorge* ke knize ukrajinských učenců žijících v německém exilu. Předmluva je sice nepodepsaná, avšak dává odkazy na Schlegela a učence katolické restaurace dvacátých a třicátých let 19. století silně upomíná na Winterův styl. Byla zařazena také do oficiální bibliografie Winterových prací. Pozoruhodné je, že ve jménu církevní unie mezi římskokatolickou a řeckokatolickou církví text volá po odmítnutí jakékoliv „mocenské politiky“ a „imperialismu“ a hovoří o „mystickém těle“ jednoty křesťanských církví. *Die Kirche und das östliche Christentum. Ukraine und die kirchliche Union*. Berlin 1930, s. 5–7.

567 Viz pozoruhodný, nedatovaný strojopis textu s prvním návrhem problematiky. Text vznikl nejdříve ve 2. polovině roku 1938. AHMP, Osobní fond E. Wintera, i. č. 55, strojopis *Geschichtliches und Grundsätzlicher zu der Unionbestrebungen der christlichen Konfessionen*. Winter měl jasnou výkladovou linii již na samém začátku tohoto výzkumného záměru: *Im Folgenden wird, wenn auch nur ganz kurz, die Sonde angelegt, um zu zeigen, wie Hoffnungsvooll der Fall liegt*.

568 23. Januar. *Situation: Versuch, ein neutrales Arbeitsgebiet zu finden, mit aller Kraft fortsetzen, [...]*. WINTER: *Mein Leben*, s. 118.

pro výše zmíněný obor. Zdůvodnění, které komise profesorů Filozofické fakulty sepsala po poradě 1. března 1939, se snažilo co možná nejvíce vyhovět režimním požadavkům na podobu „východního bádání“, zdůrazňujícího civilizační vliv německé kultury na Východě. Badatelská i interpretační metoda spojující „prostorové a duchové dějiny“ tedy „musela“⁵⁶⁹ podle komise „přinést cenné výsledky zvláště v prostoru, který předsunut východně a jihovýchodně uzavřenému německému národnímu území obklopuje německé jazykové ostrovy, je od počátku prosvětlován vyzářováním německého duchovního života a zažíval a zažívá stále účinky německého kulturního života“. Kromě toho komise neopomenula podotknout, že s ohledem na nové směřování univerzity je učební úvazek vhodný také proto, že „analýza a zjištění těchto účinků na neněmecké, obzvláště slovanské národy onoho východního prostoru“ spadá právě do „perspektivy zvláštních úkolů naší univerzity, popřípadě filozofické katedry“.⁵⁷⁰ Návrh byl ve svých požadavcích (znalost aspoň jedné slovanské řeči, metod duchových dějin, filozofie a sociologie) také vystaven jednoznačně na Winterovy odborné znalosti a schopnosti, nicméně i tak bylo třeba sáhnout k více než deset let starým aktivitám, aby mohly být jeho teoretické předpoklady podpořeny skutečným dlouhodobým zájmem.⁵⁷¹

Návrh udělit mu na Filozofické fakultě v březnu 1939 v rámci reorganizované univerzity nové učební místo však nebyl jen pokusem přejmenovat dosavadní učební úvazek tak, aby lépe vyhovoval širším záměrům s univerzitou, ale byl výsledkem hlubšího Winterova rozhodnutí opustit Teologickou fakultu. Svědčí o tom korespondence s Wilhelmem Wostrym,⁵⁷² který byl na filozofické fakultě vedoucím historického semináře a který již dříve hojně podporoval Winterovu vědeckou kariéru.⁵⁷³ Rozhodnutí nebylo motivováno událostmi v Řiši, kde se katolické teologické fakulty ocitly v ohrožení zrušení. Mnohé byly v následujících měsících nacionálněsocialistickými úřady pod nejrůznějšími záminkami uzavřeny (např. Pasov, Paderborn, Mnichov, Würzburg, Innsbruck). V Praze se podobnému údělu snaži-

569 V originále v přítomném čase.

570 AUK, Osobní spis E. Wintera, *Antrag für Raum- und Geistesgeschichte mit besonderer Berücksichtigung des Ostens*.

571 Návrh zdůrazňoval založení *Arbeitsgemeinschaft für Ostdeutschum und slawische Kultur* a také knihu o německých menšinách na Slovensku a Podkarpatské Rusi z roku 1925. Citoval také jednu větu z Winterovy pětistránkové předmluvy ke knize W. Kuhna *Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien* (1930): *Jede Verbindung mit der Ukraine muss besonders wertvoll gelten*.

572 Takovou myšlenku vyjádřil Winter v dopise E. Gierachovi v listopadu 1938 i v souvislosti s pokusem přestěhovat univerzitu do Liberce: *Sollte die Errichtung der theologischen Fakultät an der Universität in Reichenberg nicht erreicht werden, dann würde ich gern eine Professur für Geschichte der Philosophie übernehmen, wofür ich in der philosophischen Fakultät habilitierte Privatdozent bin*.

573 Wostry pomáhal Winterovi získat docenturu na Filozofické fakultě v roce 1934, o rok později ho významně podpořil při získání řádného členství v Německé společnosti pro vědu a umění v Československu. Viz NĚMEC: Cesta Eduarda Wintra, s. 179.

lo zabránit vedení fakulty devótním memorandem ze 4. července 1940.⁵⁷⁴ Dopis ze 4. prosince 1938 naopak jednoznačně ukazuje, že motivací přechodu z Teologické fakulty na Filozofickou dlouho před rušením teologie na univerzitách byla obava národoveckého teologa, hledajícího cesty k režimu nacionálního socialismu, ze zásahu církevní hierarchie. Dopis také odhalil, že němečtí profesori brzy po Mnichovu tušili, jaké události budou následovat v příštích měsících při nacionálně-socialistické reorganizaci a arizaci univerzity. A přestože byl Winter s mnohými profesory filozofie přinejmenším v kolegiálním vztahu, neváhal utilitárně využít jejich nešťastného, vynuceného odchodu ve svůj prospěch. Důležité je na druhou stranu dodat, že sám v žádném případě nepatřil k mocné straně těch, kteří byli iniciátory jejich smutného osudu. Pro názornost jsem se rozhodl ocitovat celý dopis.

„Liběchov, 4. 12. 1938

Důvěrné!

Velevážený příteli!

Dal jste mi již tolik dokladů Vašeho přátelství, že se také dnes mohu na Vás s důvěrou obrátit v existenční otázce prvního řádu. Rád bych, mohu-li se vyjádřit tak neomaleně, vyměnil nohu, na které stojím, což znamená přeložit těžiště z Teologické fakulty na Filozofickou, protože vím, že mému působení na Teologické fakultě budou přece jen brzy vyhrazeny úzké hranice. Ta kniha ‚Hrobaři‘⁵⁷⁵ je menetekel.⁵⁷⁶ Leží již na pracovním stole pana kardinála Kašpara.

Byla by při reorganizaci univerzity možnost obdržet na Filozofické fakultě katedru pro čistou filozofii, neboť asi sotva budou při reorganizaci možní všichni tři ordináři, protože dva z toho jsou Židé⁵⁷⁷ a jeden jezuita. Soukromý docent Landgrebe by také neměl být zcela árijský, takže z těch, kteří jsou habilitováni pro čistou filozofii, jsem jediný já, který by vůbec mohl z Pražanů přicházet v úvahu. Velmi Vás proto prosím, abyste se na tuto záležitost pozorně podíval a informoval mě, kam bych se mohl s úspěchem obrátit.

Zdali by nebylo možné, že bych se stal členem zkušební komise pro čistou filozofii a především pro její dějiny? Rád bych byl býval tuto záležitost prodiskutoval s Vámi osobně, avšak zánět středního ucha mě vede k tomu, abych se co nejlépe šetřil.

574 KUNŠTÁT, Miroslav: Epilog dějin teologické fakulty býv. Německé univerzity v Praze (1938–1945). In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.): *Traditio et cultus*, Praha 1993, s. 245.

575 Myslí se zde anonymní pamflet proti Staffelsteinu a E. Winterovi *Die Totengräber des sudeten-deutschen Katholizismus*.

576 *Mene tekel* obrazně znamená naléhavé varování, tajemnou výstrahu či zjevení blížícího se zúčtování. Vychází z biblické pověsti o konci novobabylonské říše v 6. století, kdy se králi Belsazarovi zjevil nápis *mene, mene tekel, ufarsin*, což znamenalo „sečteno, zváženo, rozděleno“, před tím, než říši dobyli Peršané.

577 Použité slovo *Juden* překládám s velkým písmenem jako etnikum Židů zcela ve smyslu nacionálně-socialistického rasistického zákonodárství. V tomto významu to Winter použil. V nacionálně-socialistickém Německu byly Židové ze státní služby vyloučeni.

S největší radostí jsem slyšel o Vašem úspěchu ve Vratislavi.
 S nejlepšími pozdravy, především také s pozdravem milostivé paní
 Váš oddaný
 EWinter⁴⁵⁷⁸

Wostry pravděpodobně Winterovi navrhl, aby hledal podporu u historika Zatscheka, který na univerzitě a Filozofické fakultě zastával vlivná postavení referenta úřadu pro vědu a personálního referenta v Nacionálněsocialistickém svazu docentů. Winter se na něj obrátil několik dní po dopisu Wostrymu a získával si jeho podporu také připomenutím společného výzkumného zájmu o dějiny Karlovy univerzity.⁵⁷⁹ I tentokrát upozornil na zmíněný pamflet, který ho očividně vystrašil. Na druhou stranu Winter dokázal existenci pamfletu obratně využívat jako psychologického nástroje, neboť ten vyvolával dojem, že Winter je ohrožen ze strany „klerikálů“, jež byli u nacionálních socialistů v nemilosti. Zatschek byl ten pravý člověk. V únoru 1939 na zasedání filozofické katedry referoval o tom, že nové „jihovýchodní zaměření“ univerzity nebude znamenat „žádné zúžení, nýbrž podstatné rozšíření“ učebních i badatelských úkolů, při nichž všechny odborné skupiny Filozofické fakulty měly zohledňovat „zásadně význam národnosti a dějin lidu a národa“ (*Volksgeschichte*).⁵⁸⁰ Na tomtéž únorovém zasedání fakulty 19 přítomných členů fakulty a zástupců univerzity také jednohlasně přijalo návrh nového

578 *Verehrter Freund!* [/] *Sie haben mir schon so viele Beweise Ihrer Freundschaft gegeben, dass ich mich auch heute in einer Lebensfrage erster Ordnung vertrauensvoll an Sie wenden kann. Ich möchte, um mich derb [sic!] auszudrücken das Stenbein wechseln, das heisst von der theologischen Fakultät das Schwergewicht auf die philosophische verlegen, da ich weiss, dass dem Wirken ans der theologischen Fakultät doch bald sehr enge Grenzen gesetzt werden. Das Buch die „Totengräber“ ist ein Menetekel. Es liegt bereits auf dem Schreibtisch des Herrn Kardinal Kašpar. [/] Bei der Neuordnung der Universität wäre die Möglichkeit an der philosophischen Fakultät eine der Lehrkanzel für reine Philosophie zu erhalten, denn alle drei Ordinarien sind wohl kaum bei einer Neuordnung möglich, da zwei davon Juden und einer Jesuit. Auch der Privatdozent Landgrebe dürfte wohl nicht ganz arisch sein, so dass ich von den für reine Philosophie Habilitierten der einzige bin, der überhaupt von den Pragern in Betracht kommen könnte. Ich bitte Sie deswegen sehr diese Angelegenheit im Auge zu behalten und mich benachrichtigen wo ich mich mit Erfolg hinwenden könnte. [/] Ob es nicht möglich wäre Mitglied der Prüfungskommission für reine Philosophie und vor allem für ihre Geschichte zu werden? Gern hätte ich diese Gelegenheit mit Ihnen persönlich besprochen, doch eine Mittelohrsache legt mir die grösste Schonung auf. [/] Mit grosser Freude hörte ich von Ihrem Erfolg in Breslau. [/] Mit besten Grüssen vor allem auch mit Empfehlungen an die gnädige Frau [/] Ihr ergebener [/] EWinter. AAV ČR, Osobní fond W. Wostryho, Winter Wostrymu 4. 12. 1938 (Liběchov).*

579 AAV ČR, Osobní fond H. Zatscheka, sg. 450, k. 6, Winter Zatschekovi 18. 12. 1938 (Liběchov). Winter také poslal Zatschekovi výtisk své poslední knihy *als Weihnachtsgabe*. Winter se znovu Zatschekovi ozval dopisem ze 7. 1. 1938 (tamtéž), z něhož vyplývá, že Winter skutečně na Filozofické fakultě suploval nad rámec svého úvazku nějaké předměty (zřejmě „cvičení k přednáškám“). Blíže viz NĚMEC: Cesta Eduarda Wintra, s. 180–181.

580 AUK, Německá univerzita – Filozofická fakulta, k. 72, i. č. 891, Verhandlungsschrift über die Besprechung der Mitglieder der Philosophischen Fakultät der Deutschen Karlsuniversität, 9. 2. 1939 (Praha). Zatschek také navrhoval, aby do výhledového plánu pro příští semestry byly vzaty v úvahu společně přednášky fakulty *zur Rolle des Judentums* a o základech nacionálněsocialistického světónázoru.

učebního místa pro Eduarda Wintera.⁵⁸¹ Následující měsíce ale ukázaly, že podpora profesorů fakulty nebyla dostatečně silná proti vlivu mocenských stranických skupin na Německé univerzitě.

Na požádání rektora Otty a děkana Filozofické fakulty Svobody připravil Winter v letním semestru školního roku 1938–1939 o jednu přednášku a seminář z filozofie více, než jak činil obvykle.⁵⁸² Ve snaze vyjít vstříc radikalizovaným studentům⁵⁸³ oznámil dvouhodinové kolegium o dějinách německého myšlení, jehož název zněl v jazyce Třetí říše více než národovecky: Dějiny svěbytného německého myšlení (*Geschichte des arteigenen deutschen Denkens*).⁵⁸⁴ Avšak studenti vyslali zástupce z Nacionálněsocialistického svazu studentů a odmítli tyto přednášky i cvičení navštěvovat s odůvodněním, že je naprosto „nesnesitelná“ Winterova „dogmatická svázanost“ (*dogmatische Gebundenheit*). Proti Winterově osobě jinak prý vůbec nic nenamítali, nezpochybnitelné bylo prý nakonec i jeho „národní smýšlení“.⁵⁸⁵ A u hlasitého studentského protestu to neskončilo. Dotazoval se na něj údajně také říšský vedoucí Nacionálněsocialistického svazu docentů.⁵⁸⁶ Winter se tedy této přednášky a cvičení vzdal, ale snažil se zachránit druhou přednášku o dějinách německého a českého myšlení argumentací, že „není přímo světonázorová“.⁵⁸⁷ Přednášku si sice zapsalo 63 posluchačů, ale nakonec se mu ji také pravděpodobně nepodařilo odučit.⁵⁸⁸ S takovým odporem na Filozofické fakultě Winter vůbec nepočítal. A tak když v dubnu 1939 uvažoval během léčebného pobytu v sanatoriu v italském Bolzanu, na dovolené v jižní Itálii a na Sicílii a po návratu domů do Liběchova o možnostech svého budoucího působení, snil o roční či dvouleté badatelské dovolené, během které by se mohl oficiálně věnovat zpracování pramenů z dějin univerzity v letech 1620–1792.⁵⁸⁹ Mohl by tak vlastně v relativním klidu

581 Tamtéž.

582 AHMP, Pozůstalost R. Schreibera, průklep Winterova dopisu K. Bernhauerovi z 12. 5. 1939.

583 Tamtéž.

584 AUK, Ordnungen und Vorlesungen an der Deutschen Universität Prag im Sommersemester 1939, s. 25 a 31.

585 AHMP, Pozůstalost R. Schreibera, průklep Winterova dopisu K. Bernhauerovi z 12. 5. 1939. Podle denkových záznamů z paměti to byl především vedoucí studentů Rudolf Meckel a údajně také Ernst Kundt. (WINTER: *Mein Leben*, s. 118–119.) V dopise Bernhauerovi zastupoval nacionálněsocialistické studenty jistý *Standortsführer der Studentenschaft Zuber*.

586 *Was kann ich gegen dieses bösariges Gerede in maßgebenden NS-Kreisen tun? Es entsteht die Frage, ob Kundt und Meckel im Auftrag Berlins handeln, dann wehe mir; oder sind es bloß Böswilligkeiten der Prager NS? Jedenfalls ist aber die Luft, so lange diese Männer maßgebend in Prag tätig sind, verderblich vergiftet und für mich ist nur ganz abseits eine Arbeit möglich. Die Anfragen des Reichsdozentenführers an Prof. Ammersbach über mich zeigen, daß die verleumderische Diffamierung doch weitere Kreise gezogen. Aber sicher hat alles seinen Sinn.* ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 184, s. 17.

587 AHMP, Pozůstalost R. Schreibera, průklep Winterova dopisu K. Bernhauerovi z 12. 5. 1939. Druhá přednáška se jmenovala *Deutsches und tschechisches Denken im Sudetenraum*.

588 WINTER: *Mein Leben*, s. 183, pozn. 7.

589 AAV ČR, Osobní fond W. Wostryho, Winter Wostrymu 14. 4. 1939.

pracovat na analýze josefinismu. Ve druhé polovině dubna také skutečně písemně zažádal z Liběchova na děkanátu univerzity o zmíněnou výzkumnou dovolenou,⁵⁹⁰ ale očividně bez úspěchu.⁵⁹¹ Aby se v „těchto těžkých časech“, jak psal v květnu Wostrymu,⁵⁹² uklidnil, věnoval se ve svém liběchovském domě kromě drobných studií o Haliči a Podkarpatské Rusi také zušlechťování rozsáhlé zahrady a chovu drobných zvířat. Zahrada byla jeho životním koníčkem, ale Wostrymu se vzhledem ke své současné situaci napůl zoufale svěřil, že „si přece nemůže zřídit chov koz, ačkoliv by to snad bylo v morálním smyslu snesitelnější než profesura!“⁵⁹³

Situace se v podstatě opakovala na podzim roku 1939, kdy Winter ohlásil přednášku tentokrát ze svého „neutrálního“ tématu, z duchových dějin Ukrajiny.⁵⁹⁴ Winter začal přednášet na obou fakultách, Teologické i Filozofické fakultě, avšak již na přelomu října a listopadu dorazila k univerzitnímu kurátorovi zpráva, že Nacionálněsocialistický svaz docentů si nepřeje katolického teologa na Filozofické fakultě.⁵⁹⁵ Úředníky říšského protektora bylo pak 17. listopadu 1939 rozhodnuto, že Winter v rámci přizpůsobování pražské univerzity říšským nacionálněsocialistickým pravidlům nebude převzat jako docent nového řádu mezi docenty Filozofické fakulty. Pokud by jeho přednášky vůbec byly potřebné, pak měl stačit jen prostý učební úvazek.⁵⁹⁶ Na úřední dotaz, zdali by nebylo možné rezignovat na veškeré Winterovy přednášky, odpověděl rektor Otto na den sv. Mikuláše jednoznačně: „[...] po obvyklé shodě s vůdcem docentů a děkanem Filozofické fakulty referuji, že vyučovací činnost výše zmíněného [...] není potřebná, svazem docentů je odmítán a že byl [tudíž] prof. Winter vyškrtnut ze seznamu přednášek na Filozofické fakultě.“⁵⁹⁷

590 Tamtéž, Winter Wostrymu 25. 4. 1939.

591 Tamtéž, Winter Wostrymu 12. 5. 1939. Winter psal o náhodném setkání s vůdcem docentů Bernhauerem po setkání s Wostrym a jeho manželkou: *Die wenigen Minuten mit deiner Frau geben mir soviel Ruhe, daß ich dann durch einen glücklichen Zufall mit Bernhauer zusammengeführt, ihm die Sache einmal von meinem Standpunkt vortragen konnte. Ein Fortschritt ist ja schon, daß dieses Gespräch möglich war. Anbei die Festlegung. Nun hoffe ich auf die endgültige Entscheidung.* Protože o žádné badatelské dovolené nejsou nikde žádné doklady, usuzuji na negativní odpověď děkanátu.

592 Tamtéž.

593 Tamtéž, Winter Wostrymu 25. 4. 1939.

594 AUK, Ordnungen und Vorlesungen an der Deutschen Universität Prag pro letní semestr 1939 (s. 7) a pro zimní semestr 1939/1940 (s. 28).

595 BArch, Kurator der deutschen Hochschulen R 31, sg. 700, Eduard Winter, s. 3, lístek bez data s rukopisnou odpovědí na dotaz inspektora Voigta z 21. 10. 1939, zdali má Winter na Filozofické fakultě docenturu.

596 BArch, Kurator der deutschen Hochschulen R 31, sg. 700, Eduard Winter, s. 4, dopis z úřadu říšského protektora, skupina XIV (zpracoval Dr. Leitmeyer) rektorovi 17. 11. 1939.

597 [...] *berichte ich nach gepflogenen Einvernehmen mit dem Dozentenführer und dem Dekan der Philosophischen Fakultät, dass für die Lehrtätigkeit des Obgenannten [...] kein Bedürfnis besteht, vom Dozentenbund abgelehnt wird und dass Prof. Winter aus dem Vorlesungsverzeichnis der Phil. Fak. gestrichen wurde.* BArch,

Winter tak v letním trimestru 1940 působil jen na Teologické fakultě. Podle seznamu přednášek se věnoval nejstarším církevním dějinám a církevním a duchovním dějinám „východoslovanského prostoru“. Protože již neviděl perspektivu pro účinné působení v rámci katolické církve, nevzdal rozhodnutí opustit Teologickou fakultu. I když se mu nyní dveře na Filozofickou fakultu uzavřely, zvažoval další působení v rámci církve. Každopádně chtěl místo na Teologické fakultě udržet jako nezbytnou existenční bázi pro vědeckou činnost⁵⁹⁸ – a údajně také z reformněkatolických důvodů – co nejdéle.⁵⁹⁹ Jak se zdá, na druhou stranu již ovšem kvapem ztrácel víru v možnost vzniku nějakého širšího religiózně-reformátorského duchovního hnutí.⁶⁰⁰

Strategie kariérního vzestupu v totalitárním systému

Pravidla sociálního a kariérního vzestupu však byla v nacionálněsocialistickém totalitárním systému nastavena neúprosně: árijský rasový původ, nezpochybnitelné národovectví a nezakolísání ve světovém názoru, příslušnost k NSDAP a ke správným (stranickým) organizacím, nezpochybnitelná minulost. Velmi důležitá byla také příslušnost k sociální síti vlivných lidí a organizací, které by se v případě potřeby za člověka zaručily. Pro příklad můžeme nahlédnout do dotazníku, který byl Winter vyplňovat při pokusu získat členství v Říšské komoře spisovatelů (*Reichsschrifttumskammer*) v únoru 1939. Říšská komora spisovatelů byla součástí tzv. Říšské kulturní komory (*Reichskulturkammer*), kterou zřídilo v září 1933 Goebbelsovo ministerstvo propagandy, aby regulovala a kontrolovala kulturní činnost v nacionálněsocialistickém Německu pomocí evidence všech, kteří se podíleli na kulturním životě ve státě. Kdo nebyl členem jedné z příslušných komor (vedle komory spisovatelů také komora filmového umění, divadelní, žurnalistická, rozhlasová a výtvarných umění), nesměl v daném oboru vyvíjet žádnou kulturní činnost. Lze vyslovit domněnku, že pro Wintera by příslušnost k Říšské komoře spisovatelů měla a mohla vytvořit jeden z prvních pevných bodů v institucionálním zakotvení ve Třetí říši. Ale to byl pokus neúspěšný, protože byl Winter podle regulí odmítnut údajně jako vědec publikující pouze ve svém oboru. Nicméně není bez zajímavosti, že Kurt Oberdorffer, jenž podal svou žádost rovněž v únoru 1939 a který sotva

---

Kurator der deutschen Hochschulen R 31, sg. 700, Eduard Winter, s. 5, rektor Otto úřadu říšského protektora, skupině XIV dne 6. 12. 1939.

598 K 21. 9. 1939 si do deníku zapsal: [...] *frei für meine Überzeugung über die päpstliche Kurie und den politischen Katholizismus eintreten kann ich auch nicht, weil ich gar keinen Rückhalt habe. So bin ich völlig isoliert. Deswegen muß ich es nicht notwendig zum offenen Bruch mit der katholischen Kirche kommen lassen, denn eine Basis ist doch notwendig. Mit dem Bruche ist niemandem gedient* [...]. WINTER: *Mein Leben*, s. 121.

599 [...] *solange es geht, [...] weil sonst ein Kurialist an meine Stelle rückt*. Tamtéž.

600 Tamtéž, s. 122.

publikoval jiné texty než texty s odborně historickým zaměřením, byl do stejné komory spisovatelů přijat v roce 1940. Pro politicky aktivního Oberdorffera, který byl od podzimu 1938 zapojen na nejvyšších postech německé správy do kulturní a vědecké politiky v Sudetské župě, a od ledna 1939 dokonce v hodnosti *Sturmbannführera SS*, jednoznačně mluvila jeho nezpochybnitelná příslušnost k politickému režimu.⁶⁰¹

Winter k odpovědím dotazníku dodal povinný doklad o árijském původu a ručně psaný životopis. Otázky zjišťovaly kromě obvyklých osobních údajů (datum narození, státní příslušnost, rodinný stav) a údajů o spisovatelské činnosti dále podrobně členství v politických stranách a zvláště členství v NSDAP. Zdali byl žadatel členem *Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold*, nadstranické organizace veteránů světové války, sdružující se pod převážným vlivem sociálnědemokratických členů k obraně Výmarské republiky, dále ligy pro lidská práva, německé mírové společnosti, skupiny revolučních pacifistů, členem Společenství svědků Jehovových (*Vereinigung der Bibelforscher*), paramilitární komunistické organizace *Roter Frontkämpferbund*, nebo nějaké jiné podobné skupiny nebo lože. Dotazník se také ptal, zdali bojoval za německou říši během 1. světové války na frontě, případně je-li synem nějakého padlého této války. Winter odpověděl na většinu otázek záporně, kromě toho, že se označil za „vojáka-sanitáře v záloze“, když se rozpomněl na závěr první světové války, kdy v Innsbrucku pomáhal v tamějším vojenském lazaretu. Nakonec uvedl rovněž členství ve Svazu sudetoněmeckých spisovatelů se sídlem v Karlových Varech, které mělo naznačit, že již byl organizován jako spisovatel.⁶⁰² Je nadmíru zajímavé, že Winter neuvedl ani v dotazníku, ani v životopise členství v žádné politické straně, tedy ani v Sudetoněmecké straně, ačkoliv tento údaj mohl jen stěží negativně ovlivnit rozhodnutí o členství v říšské komoře.

Otázka Winterova politického stranictví je z historikova pohledu zajímavá ještě z jednoho důvodu. Winter po válce až do konce života sverpě tvrdil, že nebyl nikdy členem žádné politické strany. Jako důkaz toho, že nebyl ani členem NSDAP, předkládal úřadům ve Vídni nebo v pozdější NDR potvrzení z Okresního národního výboru v Liběchově z června 1945.⁶⁰³ Mnoho archivních dokladů, které by jeho členství ve straně lépe osvětlily, se dosud nalézt nepodařilo. I tak lze na jejich základě dospět k závěru, že Winter po roce 1945 setrvale zapíral. Členství v Sudetoněmecké straně je potvrzeno mimo jiné v osobní kartě člena univerzitního sboru učitelů. Protože karta byla vytvořena pro Wintera jako teologa, byla na několika místech proškrtnutá (děti, manželka), a musela tak být po jeho odchodu z Teologické fakulty a svatbě doplňována o vpisky do přeškrtnutých míst.

601 BArch, SSO 354, Kurt Oberdorffer, osobní karta člena SS a ke členství v Říšské komoře spisovatelů tamtéž, RKK – Reichsschriftumkammer II/444. Blíže viz NĚMEC: Kurt Oberdorffer, s. 444–448.

602 BArch, Reichsschriftumkammer 2001, k. 1399, sg. 9, Eduard Winter.

603 ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 158, potvrzení č. 56 Místního národního výboru v Liběchově z 22. 6. 1945. Winter v německých zemích používal ověřený německý překlad.

Z těchto údajů lze dedukovat, že nejstarší podoba této karty vznikla po květnu 1939 a před listopadem 1940. V této kartě stojí doslova, že Winter byl „od května 1939 kandidátem [členství] v NSDAP“.⁶⁰⁴ Tento údaj překvapivě nebyl pozměněn, když Winter 28. února 1940 obdržel členskou kartu NSDAP s číslem 7275332.⁶⁰⁵ Je otázkou, jestli to bylo jen opomenutí, nebo to signalizovalo něco více. Na záznamu je také uvedeno, že Winter patřil do místní stranické skupiny NSDAP na Praze 6 (Vyšehrad). A na rubu dokumentu najdeme rovněž datum jeho vstupu k 1. 4. 1939, které se nepochybně počítalo zpětně a automaticky pro všechny pražské členy SdP, neboť k 1. dubnu byl Winter ještě na zdravotní dovolené v Itálii. Domněnka vznikla na základě údajů shromážděných Alenou Míškovou. Uvedené datum je totiž shodné s datem „vstupu“ do NSDAP přibližně padesátky dalších docentů a profesorů pražské Německé univerzity.⁶⁰⁶ Když ovšem srovnáme stejnou osobní kartu Zatscheka, o němž víme, že na pražské univerzitě patřil k předním představitelům nacionálněsocialistické orientace, nenajdeme tam žádný údaj o „kandidátství“, nýbrž jen o členství ve straně. Myslím, že poznámka o kandidátství byla důsledkem nejistoty, která vůči Winterově osobě vládla během událostí jara a podzimu 1939 na Filozofické fakultě. Z ojedinělého pozdějšího posudku lze soudit, že ani později nepatřil ke stranické elitě a vlastním stranickým působením nepřesáhl hranice obvodu místní buňky na Praze 6. V dubnu 1941 o něm v politickém posudku krajský vedoucí Nacionálněsocialistického svazu učitelů napsal, že „v kruzích místní skupiny NSDAP platí za obětavý a slušný charakter“. Avšak to nic neměnilo na tom, že ho jinak dokázal „politicky jen velmi těžce posoudit“. Z dalších vět posudku je zřejmé, že stranické vedení stále nedokázalo zapomenout na jeho minulost „jednoho z vedoucích a nebezpečných mužů Staffelsteinu a celého mladého německého katolicismu“.⁶⁰⁷

Zvláště „šikovným způsobem“ se Winterovi prý podařilo „bagatelizovat“ svůj vztah ke Katolické akci.⁶⁰⁸ Nálepku politického nepřítele z nacisty obávaného laického hnutí Katolické akce, kterou Winterovi dali před rokem 1938 referenti vratislavské a berlínské SD, převzali také příslušníci mocenských kruhů na univerzitě, kteří na jaře 1939 argumentovali proti Winterově působení na Filozofické fakultě

604 NA, ÚŘP, 114-209-8, s. 4.

605 ABS, Kartotéka členů NSDAP, Karta člena, Prof. Dr. Eduard Winter. Na záznam o tomto členství se většinou odvolávají všechny další dokumenty po roce 1945.

606 A. Míšková mezi nimi uvádí např.: G. W. Becking (č. 7165013), K. Bernhauer (č. 7077434), A. Blaschka (č. 7078443), G. Gesemann (č. 7165065), O. Grosser (č. 7077520), O. Peterka (č. 7101422), J. Pfitzner (č. 7098030), E. Rippl (č. 7101511), E. Schneeweis (č. 7102102), R. Schreiber (č. 7165261), E. Schwarz (č. 7275376), W. Weizsäcker (č. 7098455), W. Wostry (č. 7275339), H. Zatschek (č. 7077889). MÍŠKOVÁ: Německá (Karlova) univerzita, s. 233–263.

607 NA, 123-714-2, s. 93, politický posudek E. Wintera, napsaný krajským vedoucím NSLB B. Jahnem 20. 4. 1942.

608 *Winter hat seine Beziehung zur Actio catholica in geschickter Form zu bagatellisieren versucht.* Tamtéž.

právě jeho postavením v organizaci Katolické akce.⁶⁰⁹ Strategie přizpůsobení tedy nutila veškeré zmínky o politicky nežádoucí aktivitě zlehčit, reinterpretovat ji v novém duchu, distancovat se od ní nebo souvislost se svou osobou vysloveně popřít. V prvních letech nacistického režimu to platilo na prvním místě pro Katolickou akci. A lze říct, že Winter krajského vedoucího Nacionálněsocialistického svazu učitelů s určitými výhradami přesvědčil.

Přestože poněkud předběhnu chronologii událostí, dovolím si malou poznámku. Dlouho jsem se domníval, že zpráva vedoucího hlavní úřadovny SD v Praze o vlivových kruzích na univerzitě svědčí o tom, že Winter podobnou taktiku distancování se od předválečné minulosti byl nucen aplikovat ještě na jaře 1944 ve vztahu k Brentanově společnosti. Winter prý tehdy prohlásil, že „mu jako příslušníkovi národněpolitického směřování nevyhovuje celé směřování“ Brentanovy společnosti, jejímž členem byl tehdy již téměř deset let. Dospěl jsem však k závěru, že tuto taktiku distancování použil jinak, než jsem myslel. Nedistancoval se od meziválečné Brentanovy společnosti, kterou vedl Oskar Kraus. Za změněných okolností, kdy již byl etablovaným říšským profesorem, to nebylo potřeba. Distancoval se paradoxně od té její podoby, která po roce 1940 vzešla z nacistické přestavby, kdy společnost vedl bývalý rektor Ernst Otto a patřil k ní rektor Alfred Klausung. Distancoval se od ní i přesto, že mu v roce 1941 vydala jednu publikaci.⁶¹⁰ Situace se od roku 1939 posunula, nešlo už o vztah k ideologickému nepříteli nacismu jako u Katolické akce. Kritériem úspěchu v nacistickém vědeckém poli se stala národněpoliticky angažovaná „bojová věda“, kterou od roku 1942 na univerzitě reprezentoval Winterův nadřízený v Nadaci Reinharda Heydricha Hans Joachim Beyer. Přinejmenším před ním se proto Winter distancoval od skupiny profesorů, kteří byli Beyerem považováni za skupinu „reakčních profesorů“.⁶¹¹

609 *Seit Jänner 1939 wird mir nun „als gefährlichstem Agenten der actio catholica“ die Stellung an der philosophischen Fakultät trotz einstimmiger Beschlüsse der Fakultät, trotz [sic!] Beauftragung durch Rektor, Unterrichtsbehörde und Dozentschaftsführer vernichtet.* AAV ČR, Osobní fond W. Wostryho, i.č. 886, Meine Stellung zur actio catholica, datováno v Praze 14. května 1939.

610 Kniha Franz Brentanos ringen um eine neue Gottesgesicht vyšla jako 1. svazek ediční řady Veröffentlichungen der Brentano-Gesellschaft in Prag. Neue Folge, kde jako hlavní vydavatel byl uveden Ernst Otto.

611 Bylo myslím již méně významné, zda k tomu došlo také z jiných důvodů, např. osobních antipatií (snad kvůli tomu, že Otto jako rektor v roce 1939 ustoupil ve Winterově snaze přejít na Filozofickou fakultu vlivným nacionálněsocialistickým korporacím na univerzitě). Větší důležitost mohla nabývat okolnost, že reakčnost skupiny byla v Jacobiho zprávě spojována se vztahem ke křesťanství či k církvím, s čímž asi Winter nechtěl být spojován. Citované místo znělo v originále takto: *Dieses Amt [des Kassenwarts der Brentannogesellschaft] war vorher Professor Dr. Winter [...] angeboten, der aber ablehnte, da ihm „als Angehörigen der volkspolitischen Richtung“, die ganze „Richtung“ nicht passt.* NA, Německé státní ministerstvo, k. 46, i. č. 680, sg. 110-4/529, Jacobi (SD-Leitabschnitt Prag) státnímu ministrowi K. H. Frankovi, 27. 4. 1944. Má se za to, že Jacobiho zpráva zrcadlí Beyerovy názory. Srov. MÍŠKOVÁ: Deutsche (Karls) Universität, s. 199.

Vraťme se však zpět do roku 1939. Srovnáme-li různé tehdejší biografické texty o Winterovi, nalezneme jeden stále stejný defenzivní akcent. Na prvním místě je zdůrazňován „antiklerikální“ charakter jeho činnosti v rámci katolické církve, který údajně vyvolal nepřátelství stoupenců papežské kurie a vlivných osob v katolické církevní hierarchii. Na druhém, ale jinak rovnocenném místě se vždy objevilo vyzvednutí „národoveckého“ charakteru jeho předmnichovské činnosti. Obě složky přizpůsobovací reinterpretace se objeví hned v úvodu Winterova „vysvětlení“ jeho činnosti v rámci Katolické akce: „Od samého počátku jsem bojoval jako náboženský člověk proti zneužití náboženských sil ve prospěch oslabení nebo zničení mého národa v sudetském prostoru, mé vlasti. Proti snahám zneužít *actio catholica* pro politické účely jsem rozhodně vystoupil již roku 1933, [...] takže mě jezuité udali telegraficky u nunciatury v Praze a já jsem od té doby v kruzích kurie suspektován, což znamená podezřelý.“⁶¹² Podobná slova lze číst v posudku na Wintera z pera profesora lékařství Karla Ammersbacha, pravděpodobně doplněném v konečné verzi pro děkana Filozofické fakulty K. M. Swobodu o Wostryho poznámky: „Celkem lze dobře říci, že jeho katolicismus [...] je osvobozen od jakékoliv úzkoprstosti, nikde nebránil jeho otevřenému vyznání k nacionálnímu němectví [*zum nationalem Deutschtum*] a jeho vystoupení pro ně. Že byl Winter jako německý kněz právě proto na rozdíl od jiných vysoce oceňován v kruzích našeho němectví a že nebyl počítán k militantnímu anacionálnímu nebo dokonce němectví nepřátelskému katolicismu, naopak byl znám jako jeho protivník, jak jeho vystoupení bylo posuzováno na oné protistraně, o tom je nejlepším dokladem kniha, která vyšla v září: Christianus, Hrobaři sudetoněmeckého katolicismu.“⁶¹³ Na konci posudku autor ještě jednou zdůraznil, tentokrát na základě vlastních osobních dojmů, že nikdy neměl důvod „pochybovat o čistotě [Winterova] nacionálního smýšlení“.⁶¹⁴

Důležitou součástí strategie přizpůsobení byly odkazy na „řadu ve Třetí říši vůdčích německých učenců“, které měly Winterovi před mocenskými strukturami Hitlerova režimu dosvědčit již existující zapojení do sítě politicky legitimované vědy v Říši (nikoliv v Sudetech), a tudíž jinou cestou potvrdit jeho vhodnost působit jako profesor a vědec v politickém režimu nacionálního socialismu. V květnu 1939 jmenoval různé učence, jež v textu seřadil podle akademických hodností: od rektorů ve Vídni, Innsbrucku a Münsteru (Knoll, Steinacker, Hugelmann)

612 AAV ČR, Osobní fond W. Wostryho, i. č. 886, Meine Stellung zur actio catholica, datováno v Praze 14. května 1939.

613 AUK, Osobní spis E. Wintera, koncept dopisu děkanovi z 31. 3. 1939, bez podpisu. Autorem byl K. Ammersbach, o čemž svědčí korespondence Ammersbacha Wostrymu, který pak s největší pravděpodobností nechal připravit výše citovaný dopis děkanovi Filozofické fakulty Swobodovi. Viz AAV ČR, Osobní fond W. Wostryho, Wostryho korespondence s Ammersbachem. Za odkaz a kopii korespondence děkuji Dr. Karlu Hruzovi (Vídeň).

614 Tamtéž.

a prezidenta Německé akademie věd ve Vídni Heinricha von Srbika přes profesory Hanse Kocha, Metze, San Nicola, Gieracha a Kleo Pleyera až po generálního ředitele bavorských státních archivů Knöpflera, u něhož neopomněl zmínit hodnost v jednotkách SS.⁶¹⁵ Ačkoliv ani tyto doklady o příslušnosti ke „správnému“ kruhu učenců neobstály v roce 1939 ještě před mocnými svazy studentů a docentů, byla zde, jak se ukázalo, nalezena cesta ven a vzhůru.

V letech 1946/47 napsal Winter do apologetického textu pro sovětské důstojníky ve Vídni větu, která odhaluje dva důležité zdroje jeho podpory při cestě na Filozofickou fakultu, a nakonec i do Nadace Reinharda Heydricha. „V tomto existenčním zápase mi pomohli státní podsekretář Dr. v. Burgsdorff v Praze, který četl mé práce, a vlivný spisovatel Anton Holzer (Hartl) a [...] vzali mě v ochranu před Nacionálněsocialistickým svazem docentů a Nacionálněsocialistickým svazem studentů.“ V první fázi roku 1940 hrál rozhodující roli Winterova přímluva vystudovaný právník původem z Chemnitz, od 1933 vysoký úředník v saském ministerstvu vnitra a od března 1938 působící na vedoucích místech říšské správy v anektovaném Rakousku Kurt von Burgsdorff (1886–1962). Burgsdorff řídil od dubna 1939 pod státním sekretářem K. H. Frankem správní chod celého protektorátního úřadu.⁶¹⁶ Anton Holzner se jím pod svým pravým jménem stal zřejmě teprve později, snad až od června 1941. Holzner byl jen literárním pseudonymem Sturmbannführera SS Alberta Hartla, který od roku 1935 řídil referát politických církví v berlínské ústředně SD.

Podle vyškrtnutých částí přípravných strojopisů autobiografie doporučil Winterovi obrátit se na státního podsekretáře Burgsdorffa vídeňský historik Srbik.⁶¹⁷ K prvnímu rozhovoru se státním podsekretářem došlo již v prosinci 1939 za přítomnosti krajského vedoucího NSDAP Höße, který později do příběhu vstoupí ještě jednou malou, důležitou epizodickou rolí. Winter si do deníku po setkání zapsal, že na něj oba, zvláště Burgsdorff, který radil zůstat na Teologické fakultě, udělali dobrý dojem. Poněkud klidnější Winter došel k závěru, že nechce „přece jen stát v rohu, nýbrž [hodlal] odvážně naplňovat svůj úkol v národní církvi [*Volkskirche*] a působit přes literární práce, [a] přednášky na Teologické fakultě.“⁶¹⁸ Důsledek těchto pohovorů se brzy projevil i v úředně-formální rovině, neboť 20. ledna 1940 sdělovali úředníci říšského protektora říšskému ministrovi vědy, výchovy a národ-

615 AAV ČR, Osobní fond W. Wostryho, i. č. 886, Meine Stellung zur actio catholica, datováno v Praze 14. května 1939.

616 V letech 1942–1945 působil Burgsdorff v okupovaném Polsku, do konce roku 1943 sloužil ve wehrmachtu jako major, pak byl guvernérem v Krakově. Za své působení roce 1948 byl v Polsku odsouzen na tři roky vězení. K průběhu soudu s Burgsdorffem viz MUSIAL, Bogdan: NS-Kriegsverbrecher vor polnischen Gerichten. Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte 47, 1999, s. 25–56.

617 ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 183, s. 220.

618 Tamtéž. Ve stejném duchu jsou zapsány i deníkové zápisy ze 14. ledna 1940 ve zveřejněné autobiografii. WINTER: Mein Leben, s. 122.

ního vzdělání, že z jejich strany byl Winter doporučen k bližší nespecifikovanému převzetí.⁶¹⁹ Z dobového kontextu je zřejmé, že se jednalo o převzetí mezi docenty nového řádu a do říšského služebního poměru, a Winter je tak získal jako jeden z prvních mezi teology.

Avšak jen o půl roku později již všechno bylo znovu jinak. Sledujeme-li vývoj jeho plánů a myšlenek let 1939–1940, jak se zrcadlí v dochovaných deníkových záznamech, vidíme, že Winter podle nich nakonec vzdal velký „ideál“ usilovat o praktické prosazování „národní církve v církvi národů“, tedy galikanismem ovlivněnou myšlenku decentralizované katolické církve na bázi národních církví. Místo toho se nakonec rozhodl spolupodílet se na „vnitřní novostavbě národa jako znalec dějin a kultury slovanských národů“.⁶²⁰ Avšak to neznamenovalo jen příklon k nějaké podobě vědecké slavistiky a s tím spojené rozhodnutí o přechodu na Teologickou fakultu. Odkaz na spoluúčast na „vnitřní novostavbě národa“ nemohl v dobovém kontextu znamenat nic menšího než další opatrný, ale jednoznačný doklad Winterovy vůle podílet se na tzv. německé, tedy nacionálněsocialistické revoluci.

Co se od prosincového setkání s Burgsdorffem změnilo? V jeho životě se objevila úplně nová skutečnost, která působila jako katalyzátor: „Když moje pozdější paní se mnou od března očekávala dítě, stala se moje situace úplně bezvýchodnou a připadlo mi jako morální povinnost oženit se a složit profesuru teologie.“⁶²¹ Maria Kögel byla o čtrnáct let mladší než otec jejího dítěte a byla dcerou majitele pily, mlýna a elektrárny v rakouském Tyrolsku ve vesničce Maurach u Achenského jezera.⁶²² První z celkem čtyř dětí Winterovi přivedla na svět ve Vídni v listopadu 1940. 27. února 1941 si ji Winter, který již před nějakým časem přestal nosit tonzuru a plnit své kněžské povinnosti, vzal v civilním obřadu před vídeňskými úřady za svou životní partnerku.⁶²³

619 BArch (bývalý americký fond Berlin Documentary Center), W 801, Osobní karta E. Wintera z Říšského ministerstva vědy, výchovy a národního vzdělání.

620 V textu citovaná místa jsou parafrází následujícího deníkového citátu ze 4. srpna 1940: *Die Volkskirche in der Völkerkirche war mein Ideal. Soll ich, abseits in einem engen Winkel stehend, als ungebeter Antreiber, die Ruhe in der Kirche stören oder doch versuchen, am inneren Neuaufbau des Volkes als Kenner der Geschichte und Kultur der slavischen Völker, mitzuwirken?* ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 183, s. 230. Tato pasáž byla ve zveřejněné autobiografii vynechána. Viz WINTER: *Mein Leben*, s. 124.

621 ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 183, s. 253a. Jednalo se o pasáž z textu *Meine Tätigkeit während der Okkupationszeit 1938–1945*, který byl Winterem přepsán za účelem začlenění do autobiografie. Z publikovaného textu byla pasáž nakonec vyškrtuta. Je zajímavé, že právě mnou citovanou větu Winter vyškrtl již v první verzi autobiografie.

622 Ve Winterově pražské pozůstalosti je několik dokladů o dědictví po Mariině otci, o jejím bratru, který podnik po otci převzal, a také o hospodářství v Ebenu poblíž Maurachu a domě v Salzburku, které Winterově manželce patřily. AHMP, Pozůstalost E. Wintera, k. 14, i. č. 130, korespondence Marie Winter, rozené Kögl.

623 BArch, Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag R 31/700, opis oddacího listu, datovaného 27. 2. 1941.

Zcela nová sociální role vůbec nekorespondovala s dosavadní rolí katolického kněze, od kterého se očekával povinný celibát. Pozdější Winterův autobiografický poukaz na „morální povinnost“ zrcadlí těžkosti psychického rozpoložení katolického kněze v krizi.⁶²⁴ Jeho soukromý život zůstával dosud mimo rámec zkoumání. Při použití biografické metody se však historik občas dostává do situace, při níž se nevyhne úvaze, nakolik osobní či soukromý život může rozhodovat o jednání biograficky analyzované osoby, zvláště když tato soukromá událost hrála zřejmě nadměru důležitou roli v kauzálním zřetězení událostí. Avšak obvykle ví historikové z pramenů o soukromém životě příliš málo na to, aby bylo události možno na jejich základě dostatečně podloženě interpretovat. Winter žil v Liběchově se svým otcem a matkou v rozlehlém domě o devíti pokojích, který zakoupil také pro setkáání členů Staffelsteinu počátkem třicátých let. S nimi žila také jistá paní, která se říkalo Nani a která se o domácnost Winterových a později o děti starala po dlouhá desetiletí v Liběchově, Maurachu a nakonec i ve východním Berlíně. To lze vyčíst spíše mezi řádky z autobiografie a dalších archivních pramenů, zvláště korespondence. Naprosto minimální množství informací ovšem lze zjistit z autobiografie (dokonce i z jejich rukopisných a strojopisných přípravných verzí) o Winterově ženě. Byla pravděpodobně vystudovaná historička,⁶²⁵ vzhledem k místu narození prvního dítěte a místu sňatku snad žila počátkem války v Klosterneuburgu, který se od října 1938 stal součástí Vídně. Ačkoliv zvláště v letech 1945 a 1946 často Winter citoval z dopisů manželce do Maurachu, o svém vztahu k ní nebo třeba o dětech nenapsal nic. Jako by se Winter domníval, že soukromý život nepatří do popisu veřejného působení a života, a tak je třeba o něm mlčet. Platí to až na pár drobných útržků kupodivu i o motivaci rozhodnutí z roku 1940, ačkoliv historik intuitivně a zřetelně cítí, že událost narození dítěte a vytvoření rodiny byla posledním důvodem, který přinejmenším urychlil rozhodnutí odejít z Teologické fakulty. Schylovalo se k němu, ale je mimo možnosti historika zjistit, zdali by tak učinil i bez této zásadní změny v privátním životě. Bylo by sice možné věc interpretovat také obráceně, že rozhodnutí pořídit si dítě bylo důsledkem rozhodnutí opustit Teologickou fakultu. Avšak to popírají deníkové záznamy, které níže cituji. Bylo by také čirou spekulací románového charakteru připsat nějaký zistný úmysl Winterově milence a pozdější manželce.⁶²⁶ A to i přesto, že všetečná Stasi v padesá-

624 Winter s ulehčením a odkazem na údajně zhoubnou praxi celibátu komentoval své rozhodnutí Borodajekwyczovi následovně: *Es war nie meine Art etwas halb zu tun. Gerade gegen diese unchristliche Praxis des Zwangszölibates will ich gleichzeitig durch die Tat kämpfen. Leicht wird es nicht werden, aber ich bin sehr froh.* ÖSA, Kriegsarchiv, Nachlass T. Borodajekwycz, sg. R1251/170, Winterův dopis z 21. 3. 1941.

625 Winter ji dokonce na univerzitě v Halle nechal v roce 1949 zapsat jako asistentku Ústavu východoevropských dějin a je zřejmé z mnoha míst druhého svazku autobiografie, že celou řadu badatelských prací v archivu vykonával Winter na svých mnoha poválečných cestách po celé Evropě s její pomocí.

626 Podobně spekulativní by také byla interpretace jiného údaje ze soukromého života, poměrně rychlého rozrůstání se Winterovy rodiny. Mnohého historika včetně mne při studiu zpráv SD o náladách a poměrech mezi univerzitními profesory, v nichž se zdůrazňuje také počet potomků jako veskrze

tých letech v NDR zapsala do svých záznamů, složených vedle pravdivých informací také z všelijakých domněnek, že Maria byla údajně přesvědčená nacistka, která Wintera přivedla do situace, v níž již nemohl jednat jinak.⁶²⁷

Z archivních materiálů ovšem vyplývá jednoznačně, že se od jara 1940 Winter opět pokoušel odstranit všechny překážky stojící v cestě na Filozofickou fakultu. Do těchto jarních měsíců lze pravděpodobně datovat pokus rehabilitovat se před orgány berlínské SD. Roli prostředníka (ne-li původce myšlenky) v tomto případě sehrál vídeňský archivář a docent historie Vídeňské univerzity Taras Borodajkewycz, který byl současně spolupracovníkem Hauptsturmführera SS Wilhelma Höttla z vedoucí služebny SD ve Vídni.⁶²⁸ Přejmenším tolik naznačuje jedno místo materiálů, které si Stasi na Wintera shromažďovala. V nich je zmíněno, že z korespondence SD z roku 1940 vyplývá, „že Winter předal k prohlédnutí své souborné přednášky prof. B.[orodajkewyczovi], který je zaslal k posouzení do Hlavního úřadu říšské bezpečnosti“.⁶²⁹ Z jakého důvodu tak Winter učinil, zpráva Stasi již neříká. Na závěr citované korespondence ale mělo být uvedeno, že prý nepřicházelo v úvahu nasadit Wintera v rámci akcí SD kvůli věhlasu velmi známého vědce.⁶³⁰ Jednalo se tedy spíše o rehabilitační pokus, nebo o nabídku služeb, k níž později v jiné situaci skutečně došlo? Přesnou odpověď nelze ze zprávy na informace příliš skoupé získat. Neříká ani, který referát SD se věcí zabýval, nejméně žádného referenta, necituje zdroj, podle kterého by se dala zpráva dohledat. Přikláním se s ohledem na chronologický kontext a to, že se jednalo o Winterovy „souborné přednášky“ na univerzitě, k rehabilitačnímu vysvětlení. Byly to přece přednášky o „svébytném“ německém myšlení, které přes svůj název vyvolaly odpor nacionálněsocialistických studentů. Mohl zaslat tyto nebo podobné přednášky, aby doložil, že mu žádná katolická „dogmatická svázanost“ nebrání stát za katedrou ani před nejradikálnějšími studenty. Na druhou stranu Winter sám zmiňuje, že mu profesor Bernhauer, mocný vůdce Nacionálněsocialistického svazu docentů, několikrát navrhol, aby se stal „špiclem“ v katolické církvi.⁶³¹ O odmítnutí takového nasazení mohl hovořit závěr zprávy v korespondenci SD. Vedoucí referátu politických církví v RSHA Albert Hartl se ozval pravděpodobně mnohem později, i když není vyloučeno, že se právě tehdy dozvěděl o Winterově osobě základní informace.

---

pozitivní údaj, může napadnout, že narození Winterových dětí mohlo být výrazem Winterova přizpůsobení, ba přímo nacionálněsocialistického světonázoru. Ale takovou interpretaci je třeba odmítnout nejen pro nedostatek archivních dokladů. Veliké, rychle se rozrůstající rodiny totiž kupodivu nejsou vůbec neobvyklé u katolických kněží, kteří se rozhodli porušit slib celibátu a založili rodinu.

627 BStU, MfS, 12253/92.

628 BArch Berlin, SS-Führerpersonalakten, 105-A, č. 5, Wilhelm Hoettl.

629 BStU, MfS, HA XX/4, Nr. 238, s. 53–54, hlášení z 3. 12. 1962.

630 Tamtéž.

631 WINTER: Mein Leben, s. 188.

Jakkoliv zůstává tato otázka bez jasné odpovědi, ukázala Winterova pozůstalost, že asi dva týdny před svým odchodem z Teologické fakulty byl Winter v kontaktu s vysokým příslušníkem pražské vedoucí služebny SD. V sobotní podvečer 17. srpna 1940 mezi 17. a 18. hodinou přijel za Winterem k rozhovoru do Liběchova Sturmbannführer SS Martin Wolf, který v rámci pražské SD měl na starosti církevní otázky.⁶³² Z obsahu opisu Winterova deníkového zápisu vyplývá, že se hovořilo o Winterově pozici v rámci církve a jeho dalších životních možnostech. Wolf nevystupoval nijak přátelsky, „byl velmi chladný“, jak napsal Winter, takže pravděpodobně nešlo o jedno z pravidelnějších setkání mezi dobrými známými. Wolf Winterovi sdělil, že nacionální socialismus katolicismus nestrpí ani v podobě katolické „národní církve“. Wolf rozhodně odmítl také staffelsteinské spojení národa a víry (*Volk und Glaube*) a Winter zjistil, že proti bývalým členům Staffelsteinu existuje trvalá nedůvěra. Katolicismus byl prý nebezpečný nejenom svou mezinárodní církevní organizací, ale především tím, že měl na společnost totalitní nárok. Politický režim nacionálního socialismu, vyhlašující v ideologické rovině sám totalitní nárok na celou „národní pospolitost“, proto musel katolicismus soustavně potírat jako jednoho z hlavních nepřátel. Zdá se, že Winter teprve na základě tohoto rozhovoru pochopil, že ideologické a policejní orgány Hitlerova režimu nejsou slučitelné s žádnou formou nebo reformou katolicismu. A toto pozdní poznání ho ujistilo, že rozhodnutí, ke kterému se připravoval, bude tím správným krokem.⁶³³

O poslední podmínce jeho přechodu na Filozofickou fakultu, kterou mu NSDAP předložila, se v rukopisech nachází až překvapivě otevřené svědectví, které není třeba komentovat.⁶³⁴ „10. 7. [19]40[.] Rozmluva s krajským vedoucím [NSDAP] K. Hößem v Praze, který mě zná díky mé knize o němectví na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Tento mě postavil před ‚buď a nebo‘. Musel bych ‚vyskočit

632 V berlínské Winterově pozůstalosti se nachází telegram z 16. srpna 1940 z Prahy Winterovi do Liběchova: *Besuch Liboch Sonnabend zwischen 17 und 18 Uhr sofern nicht gegenteiliger Bescheid Wolf*. ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 158.

633 17. 9. 40 *Gespräch mit Wolf, SD: Nach vorheriger Durchsicht meines Tagebuches gibt es für mich nur zwei Wege: Entweder als Wandermissionar alles aufgeben und wie ein Mönch der Kirche leben oder eine Familie gründen und wissenschaftlich tätig sein um meinem Volke zu dienen. Bis jetzt habe ich versucht einer katholischen Volkskirche zu dienen im Kampf mit dem Zentralismus der römischen Kurie. Dies erweist sich als unmöglich. Der offene Bruch wird aber internationale Aufsehen erregen, ich möchte aber trotzdem meinem Gewissen folgen und das Aufsehen auf mich nehmen. Wolf war sehr zurückhaltend, betonte nur, daß der NS durch seinen Anspruch den ganzen Menschen zu beherrschen, nicht nationales Kirchentum dulden kann. Der Katholizismus sei nicht nur durch seine internationale Gruppierung, sondern auch durch seinen Totalitätsanspruch eine Gefahr, die bekämpft werden müsse. Die Verbindung von Volk und Glaube, wie sie Staffelstein und auch ich vertrat, fand scharfe Ablehnung. Auch nach der Auflösung des Bundes herrscht im SD größtes Misstrauen gegen alle ehemaligen Mitglieder. Ich hoffe durch meinen Schritt auch für sie kalmierend zu wirken. Wenn ich mit in den Strudel gezogen werde, kann ich niemanden [sic!] helfen*. ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 183, s. 232. Drobně upraveno také WINTER: *Mein Leben*, s. 125.

634 Citát pochází z první strojopisné verze (ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 183, s. 227–228), který ve vydané verzi na straně 123 chybí. Obsahoval také rukopisné úpravy, které v případě, že je z nějakého důvodu považují za důležité, uvádím v poznámkách.

z kutny⁶³⁵. Snažil jsem se mu vysvětlit, že pro mě je kněžské povolání službou národu. Nechtěl bych, aby moje dvacetiletá činnost pro národ přišla naprosto vniveč a [byla] přenechána kněžourům [*Pfaffen*]. Na to jen odpověděl: Právě že jde o ty dobré kněze, ti druzí nejsou NSDAP tak škodliví, tudíž [bych musel] bezpodmínečně vyskočit z kutny. To je ale přece úplně ve smyslu Říma [,] který si mě přeje již delší dobu odstranit jako profesora teologie. (Dva mlýnské kameny, mezi něž jsem se dostal.)⁶³⁶ Zapomněl jsem se ještě zmínit, že je za tím přirozeně také můj vliv mezi Čechy [v jiné verzi: českými katolíky], což je nacionálním socialistům⁶³⁷ zcela lhostejné.⁶³⁸ Bojoval jsem o svůj úkol vychovatele kněží jako lvice o své mladé.

Pokud to ale⁶³⁹ je jediná možnost, abych mohl v Německu dále existovat, musím asi v situaci, v níž se nacházím, vyskočit z kutny⁶⁴⁰. Avšak každopádně jsem mu vysvětlil, že nemohu vykonávat špiclovskou práci proti katolické církvi, psát žádné zprávy o vnitřních poměrech. To musel pochopit, nemá to nic do činění se smýšlením,⁶⁴¹ to je jednoduše slušnost. To Nejdůležitější,⁶⁴² co pro mě nejvíce hovořilo pro složení teologické profesury, založení rodiny, to jsem mu neřekl, protože mi to připadalo příliš osobní.“

Odpoledne 3. září 1940 Winter cestoval v přítomnosti a z pověření rektora pražské univerzity Saureho do Berlína do Říšského ministerstva vědy, výchovy a národního vzdělání. Cesta nebyla předem domluvena, a proto později úředníci ministerstva odmítli Winterovi cestu a ubytování proplatit. Účelem cesty bylo domluvit okolnosti Winterova přechodu z Teologické na Filozofickou fakultu.⁶⁴³ Následujícího dne Winter písemně říšskému ministerstvu sdělil svou rezignaci na přednášky na Teologické fakultě: „Protože pro mě světonázorově není možné,

635 Poslední věta byla škrtnuta. Uvozovky jsou zřejmě doslovné citace vyjádření krajského vedoucího.

636 Toto je v textu strojopisně Winterem uvedená vysvětlující poznámka. Není jasné, jestli patřila do původního deníkového zápisu. Příkladním se spíše k názoru, že nikoliv, a proto byla Winterem uvedena do závorky. Podobně Winter činil na jiných místech, pokud něco chtěl vysvětlit.

637 V originále je uvedena pouze zkratka NS.

638 Tato věta je pro mě poněkud nesrozumitelná. V originále zněla takto: *Vergessen hatte ich noch zu erwähnen, daß auch mein Einfluß bei den Tschechen natürlich dahin sei, was dem NS völlig gleich ist.* Winter provedl několik rukopisných úprav, do následující podoby: ... *mein Einfluß bei den tschechischen Katholiken dahin sei, was natürlich der NSDAP völlig gleich ist.*

639 Ručně vepsáno *für mich*.

640 ... *aus der Kutte springen* bylo škrtnuto, místo toho bylo ručně vepsáno: *die theologische Fakultät verlassen und mein Priesteramt aufgeben.*

641 Celá část za čárkou byla škrtnuta. Ačkoliv to Winter zakrýval, je z kontextu na tomto místě zřejmé, že v rozhovoru s krajským vedoucím NSDAP nemohl myslet žádný jiný druh smýšlení než smýšlení nacionálněsocialistické.

642 Winter to v originále napsal rovněž s velkým písmenem: *Das Wichtigste...*

643 BArch, Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag R 31/700, korespondence kurátora s ministerstvem z 6., 12. a 28. září a 5. listopadu 1940: *Da von mir eine besondere dienstliche Besprechung mit Professor Dr. Winter in hiesigem Ministerium nicht angeordnet war, vermag ich einer Erstattung der ihm durch die Reise nach Berlin entstandenen Auslagen nicht zuzustimmen.* (11. 5. 1940)

abych vyhověl svému učebnímu úvazku z církevních dějin na Teologické fakultě Německé Karlovy univerzity v Praze, žádám o okamžité zproštění od této učební povinnosti.⁶⁴⁴

O necelý měsíc později se o tom již mohla dozvědět celá veřejnost, neboť informací ve stručné podobě zveřejnil režimní německý tisk *Der neue Tag*.⁶⁴⁵ Také zářijová zpráva pražské vedoucí služebny SD s datem 1. října 1940 referovala o celé záležitosti do Berlína s tím, že „Teologická fakulta utrpěla citelný úder“. Nic z formulací a tónu zprávy přitom nenaznačuje nějaké vlastní angažmá SD. Bezpečnostní služba již věděla, že provizorním suplentem církevních dějin se stane Winterův asistent, premonstrát Kurt Augustin Huber, a i ona zdůraznila, že Winter, kterého charakterizovala jako jezuitu s vlivem mezi sudetoněmeckou mládeží a nacionálními zásluhami v „národněpolitickém boji sudetských Němců“, motivoval „tento krok světonázorovými důvody“.⁶⁴⁶ Je zajímavé, jak se ve všech dokumentech a zprávách až téměř úzkostlivě dbalo o to, aby zaznělo, že Winterova motivace byla „světonázorová“. Nikdy však nebylo upřesněno, že by se jednalo o nacionálněsocialistický světový názor. Winter v pozdních autobiografiích vysvětloval, že tím „světonázorovým důvodem“ myslel nemožnost učit v systému byrokratizované katolické církve, úzce vázané na římské papežské centrum.⁶⁴⁷ Ale i bez ohledu na další Winterovy prorežimní aktivity je očividné, že v dobovém kontextu druhého roku existence protektorátu nemohl nikdo takové zdůvodnění, jak o desetiletí

644 Původní, německé znění: *Da es mit weltanschaulich nicht mehr möglich ist, meiner Lehrverpflichtung für Kirchengeschichte an der Theologischen Fakultät der Deutschen Karls-Universität Prag nachzukommen, bitte ich um die sofortige Enthebung aus dieser Lehrverpflichtung.* AUK, Rektorát Německé univerzity, Teologická fakulta – obsazování stolic C2, C2/2, nepodepsaný průklep Winterova dopisu říšskému ministrovi z 4. 9. 1940 (Praha). Cizí rukou připsáno, že Winter předal na rektorát, 5. 9. 1940 opis rektor Saure parafoval. V dopise je podtrženo ručně „von dieser Lehrverpflichtung“. Winter v pamětech napsal, že se jednalo o *lakonische Erklärung* a zamlčel, že vše bylo dohodnuto téhož dne v Berlíně. WINTER: *Mein Leben*, s. 125. Děkan Teologické fakulty Wilhelm Diessl pak 12. 9. 1940 v Berlíně společně s předáním žádosti Wintera o zbavení přednášek z církevních dějin požadoval zajištění nějakého kvalifikovaného docenta na výuku nyní neobsazeného oboru. 9. 12. 1940 navrhl děkan čtyři docenty z říše (Oswald z Braunschergu, Klausner z Bonnu, Heidingsfelder z Rezna, Panzram z Vratislavi, Zöpfl z Dillingen). AUK, Rektorát Německé univerzity, Teologická fakulta – obsazování stolic C2, C2/2, děkan W. Diessl rektorovi Sauremu 5. 3. 1941. V roce 1942 byl povolán Bernhard Panzram (1902–1998).

645 *Der Neue Tag* 2, 1940, č. 272 (1. 10.) [...] *da er seine Tätigkeit als Lehrer nicht mehr mit seiner weltanschaulichen Einstellung vereinbaren kann.*

646 NA, ÚŘP dod. I., k. 32, měsíční zpráva SD o politickém vývoji v protektorátu za období 1. 9. – 30. 9. 1940: *Die katholische Theologische Fakultät der Deutschen Karls-Universität in Prag hat durch den Fall Winter einen empfindlichen Schlag erlitten. Der bekannte Universitätsprofessor Dr. E. Winter hat kürzlich seinen Lehrstuhl für Kirchengeschichte aufgeben und diesen Schritt mit weltanschaulichen Beweggründen motiviert. Als Nachfolger soll der Töppler Prämonstratenser Chorherr Pater Augustin Huber provisorisch eingesetzt werden.* Text zprávy také Wintera charakterizoval: *Winter war Jesuit und verfügte im letzten Jahrzehnt als Betreuer der sudetendeutschen katholischen Jugendbewegung über einen nicht unbedeutenden Anhang in katholischen Akademikerkreisen. Im volkspolitischen Kampf des Sudetendeutschtums hat er sich stets für die nationalpolitischen Belange eingesetzt.* Zpráva pokračuje a je citována dál v textu.

647 WINTER: *Mein Leben*, s. 125.

později podotkl Winterův nástupce Huber, vnímat jinak, než že se Winter přihlásil k ideologii nacionálního socialismu.⁶⁴⁸

Poválečné výroky všech zúčastněných patřily k technice biografického maskování. Historikovou nadějí jsou ovšem archivy. Nejméně ve dvou opisech se dochoval Winterův nedatovaný dopis, který Winter rozeslal komunitě nejbližších přátel počátkem října 1940, aby jim celou záležitost pro všechny tak překvapivou přesvědčivě vysvětlil.⁶⁴⁹ V něm zcela ignoroval argumentaci, kterou použije ve více nebo méně zřetelných náznacích po válce. Nehovořil o požadavku kněžského celibátu, z hlediska lidské přirozenosti „nepřirozeném“, ani o mravně závazné povinnosti starat se o rodinu. Místo toho pojímal své rozhodnutí výhradně jako důsledek dvou souběžných procesů. V prvním procesu šlo o to, co již prozradily deníkové záznamy, o přesvědčení, že poslání v rámci katolické církve ztroskotalo. Winter vysvětloval, že jeho obrodné poslání vyrostlo na konci 1. světové války z touhy sloužit „německému lidu“ tím, že bude zprostředkovávat „porozumění náboženskému základu národního bytí [*Volkstum*], jeho ukotvení v tom metafyzicky nejzazším, v bohu“. A přirozeným východiskem tohoto úsilí byla „církve našeho lidu domova“, katolická církev, jejímž knězem prý se proto stal. Během historického studia Kindermannova, Güntherova a Bolzanova osudu však dospěl k poznání, že katolická církev je jako instituce neschopná „opravdu náboženského obrození“. „A přitom oni všichni [oni zmínění učenci] nechtěli nic jiného, než jsme chtěli my [ve Staffelsteinu]! Spojení národa a víry, vědění a víry,“ zvolal Winter na jednom místě textu. Poznání plynoucí z knihy „Tisíc let duchového zápasu“ a z následujícího studia snah o církevní unii na Ukrajině ho prý utvrdilo v tom, že na vině je především „touha po moci“ církvi a „obzvláště pak centralistické snahy kurie“. Nakonec ho přesvědčila „vášnivá důslednost“ Franze Brentana, z jehož korespondence s Hermannem Schellem vyrozuměl, že opravdový „reformní katolicismus“ je nemožný. Protože sám přestal systému katolické církve důvěřovat, nemohl již vyučovat mladé teology. A proto Teologickou fakultu opustil.

Kdo zná deníkové záznamy, nenajde tu mnoho nového. Překvapí jen, jak náhodná se jeví volba katolické církve jako jeho náboženského působiště a také to, že

648 HUBER: Eduard Winter, s. 27.

649 Dopis má formu osobního „dopisu příteli“. Jeden opis zaslal 29. 12. 1940 jindřichovský farář na litoměřické arcibiskupství, který ho měl přímo od nějakého člena Staffelsteinu. SOA Litoměřice, Ordinariát Litoměřice, k. 91, i. č. sine, ThDr. Eduard Winter, Dopis faráře (jméno nečitelné) z 29. 12. 1940 (Hennersdorf) s přílohou opisu Winterova dopisu. Druhý, obsahově totožný opis dopisu na tenkém průklepovém papíru byl zaslán německému teologovi Karlu Adamovi 8. 10. 1940 Svobodným pánem Skrbenským, jenž byl patrně původní adresát dopisu. Diözesenarchiv Rottenburg, Nachlass Karl Adam, N 67, i. č. 33. Děkuji panu Dr. Herbertovi Aderbauerovi za přátelské zaslání fotokopii dopisu. Opis pro K. Adama citovala jako první SCHERZBERG, Lucia: Kirchenreform mit Hilfe des Nationalsozialismus. Karl Adam als kontextueller Theologe. Darmstadt 2001, s. 310, a TÁŽ: Karl Adam und der Nationalsozialismus. Saarbrücken 2011, s. 165–166. Děkuji paní prof. L. Scherzberg za velmi přátelské zaslání obou svých knih.

ani náznakem nebylo vzpomenu Ježíše Krista, takže výklad náboženského základu národa zněl trochu jako výklad pohanský. Důležitý však byl ještě druhý proces, v jehož důsledku prý k Winterovu rozhodnutí došlo a který vše stavěl do odpovídajícího kontextu. Žádný z přátel, který si to přečetl, nemohl zůstat na pochybách, že se Winter vydal na budovatelskou cestu nacionálněsocialistického Německa a že v tomto duchu nyní pohlížel také na celé úsilí třicátých let. Winter přitom přešel z jednotného do množného čísla a „příteli“ píše o tom, jak vše prožívali on „a jeho přátelé“. „Mezitím přišel rok 1933,“ začínal odstavec, v němž Winter popisoval, jak se zvyšoval zájem a podíl účasti „jeho a jeho přátel“ na „neuvěřitelném vzestupu nového Německa pod vedením Adolfa Hitlera“. Katolická církev se však v osobách papeže a biskupů proti Hitlerovi postavila. Winter tím vysvětloval, kde se tvořila puklina v jeho katolictví. On a jeho přátelé však nadále věřili, že bude možné katolicismus propojit s nacionálněsocialistickým Německem, pokud se hlavní a jediný úkol katolicismu omezí pouze na „duchovně-náboženskou“ činnost. Velkým zlomem pro něho a jeho přátele ale byl pražský Katolický sjezd, v němž prý se kurie dala do spolku s Edvardem Benešem. Tam se Winterovi přátelé cítili podvedeni. Působili však dál prostřednictvím časopisu Volk und Glaube. A pak Winter narážející na osobní zkušenost pokračoval k závěru: „V nadšení z návratu sudetské země domů zazněl brzy úder jistoty poznání, že mezi novým Německem a katolickou církví není žádné propojení. Toto poznání znamenalo destrukci celoživotního úkolu, jemuž jsem obětoval všechny síly. [...] Tušíš snad [, příteli], co taková oběť pro mne znamenala. Avšak nebylo nikdy mým zvykem, abych se dlouho ohlížel zpátky, neboť cítím se ještě dnes jako orač, který smí pouze pohlížet vpřed. Naplňuje mne bezpečná důvěra, že oběť nebyla zbytečná, že na Novém, Velikém⁶⁵⁰ se mohu spolupodílet. A nakonec, co je život jiného, nežli ustavičný boj.“⁶⁵¹

Katolický tisk o změnách na německé Teologické fakultě mlčel až do konce listopadu 1940, kdy se v českých novinách Našinec v Olomouci objevila krátká noticka, kterou 1. prosince přetiskly v plném znění Lidové listy, čímž se zpráva rozletěla po katolické veřejnosti v protektorátu.⁶⁵² Odtud se o záležitosti dozvěděl také dlouhodobě nemocný pražský arcibiskup, kardinál Kašpar.⁶⁵³ Přes tento zdánlivý klid Winterův krok způsobil na nižších úrovních katolické církve veliké pozdvižení a obavu z toho, jaké důsledky vyvolá mezi jeho četnými žáky a stoupenci. Tento stav komentovala s jistým zadostiučiněním i pražská SD: „Církevní kruhy se snaží v obavě

650 Velká písmena jsou jako výraz zdůraznění také v německém originále. Rozhodl jsem se je ponechat také v překladu.

651 Poslední citovaná pasáž je oddělena dvěma oddělenými odstavci textu, ale patří k sobě tak, jako by Winter odstavce vložené mezi ně (oddělené trojtečkou) napsal až později. Edice dopisu viz příloha č. 2.

652 Lidové listy 19. (21.), 1940, č. 282 (1. 12.), s. 8.

653 NA, APA-ordinariát, 516-6-7, arcibiskup Kašpar děkanovi Teologické fakulty Diesslovi 5. 12. 1940 (Praha).

z dalších důsledků zamaskovat Winterovu rezignaci všemi prostředky na veřejnosti i uvnitř duchovenstva. Současně se doufá, že na druhou stranu bude Winter jako nespolehlivý stranou a státem ponechán, aby padl. Katolické odborné kruhy se nadto vyjádřily, že Winter nebude tak dlouho exkomunikován, dokud si nenechá připsat nějaké jednání proti církevnímu právu.⁶⁵⁴ V očích církve a zřejmě i v očích nacistické zpravodajské služby nešlo jen o samotného Wintera, ale o všechny ty, které za posledních dvacet let získával pro katolicismus. Pokud tato domněnka skutečně odpovídala některým záměrům SD, pak se nacistická bezpečnostní služba mýlila. Neboť jak podotkl se skrývanou radostí olomoucký Našinec, „až dosud žádný z laických spolupracovníků dra Wintra nenásledoval jeho odchodu z Církve“.⁶⁵⁵

Říšský profesor

Počátkem podzimního univerzitního trimestru Winter ale dál přijížděl z Liběchova do Prahy, aby na Německé Karlově univerzitě přednášel pro studenty. Na Filozofické fakultě začal kurzem Východoevropský prostor a jeho dějiny v pozici docenta v rámci učebního pověření pro Prostorové a duchové dějiny se zvláštním zřetelem k východní Evropě, které pro něj bylo navrženo na jaře 1939.⁶⁵⁶ Fakultní

---

654 NA, ÚŘP dod. I., k. 32, měsíční zpráva SD o politickém vývoji v protektorátu za období 1.9. – 30. 9. 1940: *Kirchliche Kreise versuchen in Befürchtung weiterer Auswirkungen, mit allen Mitteln in der Öffentlichkeit und innerhalb der Geistlichkeit den Rücktritt Winters zu vertuschen. Gleichzeitig hofft man, daß Winter andererseits von Partei und Staat als nicht zuverlässig fallen gelassen werde. Katholische Fachkreise äußerten sich dahingehend, daß Winter solange nicht von der Kirche exkommuniziert werde, als er sich keine kirchlichen Strafhandlungen [zu Schulden] kommen lasse.*

655 Lidové listy 19. (21.), 1940, č. 282 (1. 12.), s. 8. Závěr citované věty je nicméně zavádějící. Je dosud nezodpovězenou otázkou, jaký vliv měl Winterův překvapivý krok na jeho blízké a přátele. Záležitost vyvolala mnoho nejasností uvnitř katolické církve a Winterova motivace nebyla úplně chápána. Vlna odchodů Winterových stoupenců z katolické církve byla pocítována jako akutní hrozba. Farář z Jindřichova (Hennersdorf) na Bruntálsku psal na litoměřické biskupství 29. prosince 1940, že bývalí členové Staffelsteinu litují mylné Winterovy cesty, někteří však asi budou Winterem ovlivněni. *Noch heute stehe ich mit mehreren der einstmaligen Staffelsteiner in Verbindung, die mit mir über die Irrwege Winters fassungslos trauern, da uns ja der tiefste Grund dieses Falles noch nicht klar ist. Soweit es in meiner Möglichkeit liegt, habe ich mich bemüht, etwaige Folgen von Winters Schritt bei seinen Schülern nach der positiven Seite hin auszurichten. manche werden von ihm leider mit zu Falle gebracht werden.* SOA Litoměřice, Ordinariát Litoměřice, k. 91, i. č. sine, ThDr. Eduard Winter, dopis faráře (jméno nečitelné) z 29. 12. 1940 (Hennersdorf). Otázka vlivu politických událostí v letech 1938–1939 na sudetoněmeckou katolickou veřejnost nejen v souvislosti s Eduardem Winterem staví před historika více otázek než odpovědí a bude jí muset být ještě věnována pozornost. Podobně erodujícím způsobem působily politické události let 1938–1939 na náboženské pocity některých dalších členů Staffelsteinu, jak jsem se snažil ukázat v analýze korespondence Rudolfa Ohlbauma, viz NĚMEC, Jiří: Krize náboženské víry ve válečné korespondenci Rudolfa Ohlbauma, člena německého katolického mládežnického hnutí Staffelstein. *Studia historica brunensia* 64, 2014, s. 259–275.

656 AUK, Osobní spis E. Wintera, Winter děkanovi Schwarzovi 11. 10. 1940 a děkan Schwarz říšskému ministru vědy, výchovy a národního vzdělání 12. 10. 1940. Winter v pamětech hovořil o roce bez místa, to tedy zřetelně nebyla pravda. (WINTER: *Mein Leben*, s. 126.) Jen trvalo asi rok, než byl jmeno-

vedení jeho přechod z Teologické fakulty podporovalo, stejně jako dva roky předtím podpořilo změnu jeho učebního pověření. Během listopadového zasedání fakultního výboru se výbor „po důkladné diskuzi“ usnesl zažádat o zřízení nové katedry pro evropské duchové dějiny. Na místo profesora byl ke jmenování navržen pouze Winter.⁶⁵⁷ Vše bylo předem dohodnuto 4. září v Berlíně s ministerským radou Freyem.⁶⁵⁸ V závěru listopadu 1940 děkan Filozofické fakulty současně s návrhem zřídit novou katedru u Říšského ministerstva vědy, výchovy a národního vzdělání požádal, aby věc byla provedena převedením Winterovy dosavadní teologické katedry církevních dějin na Filozofickou fakultu a změnou jejího zaměření na evropské duchové dějiny.⁶⁵⁹

Winter pravděpodobně věřil, že získat místo na Filozofické fakultě bude rychlá záležitost. Zvláště když si brzy mohl být jist podporou nejvyšších politických míst. Na radu státního podsekretáře Burgsdorffa se obrátil přímo na státního sekretáře K. H. Franka, kterému zaslal svou dva roky starou knihu *Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum*.⁶⁶⁰ Kniha, kterou přijala velmi kladně jak sudetoněmecká, tak česká veřejnost a v roce 1940 byl dokonce vydán v katolickém nakladatelství Ladislava Kuncíře její český překlad, jen málo splňovala Frankovu představu říšské myšlenky o českých zemích jako neodmyslitelné součásti německé říše. V roce 1938 kniha sice byla také v Hitlerově státě přijata velice dobře, takže ji „zastupující šéf říšského tisku Berndt v oběžníku pro všechen německý tisk“ doporučil „jako příručku sudetské otázky“.⁶⁶¹ Avšak po Mnichovu a zřízení Protektorátu Čechy a Morava kniha podle posudku Stranické kontrolní komise k ochraně nacionálněsocialistického písemnictví přestala „v předložené formě vyhovovat“,⁶⁶² protože

---

ván profesorem na Filozofické fakultě. Jeho jméno chybí pro podzim 1940 také v seznamu přednášek (*Personal- und Vorlesungsverzeichnis* pro podzim 1940).

657 AUK, Filozofická fakulta NU, k. 72, i. č. 891–897, zápis z jednání fakultního výboru z 28. 11. 1940. Podle děkana Schwarze bylo také Winterovo dřívější učební pověření na Filozofické fakultě v roce 1939 změněno na učební pověření pro *Raum- und Geistesgeschichte mit besonderer Berücksichtigung des Ostens*, o což tehdy Winter usiloval. Žádný doklad, že k tomu skutečně došlo, jsem ale nenašel. AUK, Osobní spis E. Wintera, děkan rektorovi, kurátorovi a říšskému ministrovi vědy, výchovy a národního vzdělání 29. 11. 1940.

658 ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 158, Promemoria, nedatováno (pravděpodobně březen či duben 1941).

659 AUK, Osobní spis E. Wintera, děkan rektorovi, kurátorovi a říšskému ministrovi 29. 11. 1940.

660 NA, Státní tajemník u říšského protektora, 109-12/27, s. 8, Winter K. H. Frankovi 29. 9. 1940.

661 Citováno z dopisu nakladatele Otty Müllera, adresovaného Říšské komoře spisovatelů (Abt. III/Buchhandel) z 27. června 1940 (Salzburg) podle HÖRSCHINGER-ZINNAGL: *Der Verleger*, s. 80.

662 ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 511, opis dopisu říšského ministerstva propagandy nakladateli Otto Müllerovi z 19. 6. 1939 (Berlín), přiložený k Müllerovu dopisu Winterovi z 23. 6. 1939. Byl povolen výprodej 2. vydání knihy, avšak případné další vydání by muselo znamenat přepracování knihy. Müller doufal, že by toto přepracování nemuselo být až tak podstatné (v dopise z 23. 6. 1939).

„již není v dnešních politických podmínkách možné vytržení [*Herauslösung*] duchového dějinného vývoje Čech z celku Říše [*Gesamtreich*]“. ⁶⁶³

Winter si toho byl vědom, a proto Frankovi zaslanou knihu vybavil servilním, vysvětlujícím dopisem, v němž omlouval její dikci. Kniha jím prý byla napsána „jako teologem mezi Římem a Benešem v obzvláště obtížné pozici“ a Winter naprosto nepravdivě dodal, že „vyvolala nenávistnou českou kritiku“, protože se v ní údajně pokusil „českému dějinnému pojetí Palackého postavit velkorysejší dílo“. V závěru dopisu Winter dodal, že mu „vždy bude zvláštním potěšením, moci Vám, pane státní sekretáři, nějak sloužit“. ⁶⁶⁴

Odpověď byla rychlá. Počátkem října 1940 nařídil státní sekretář Frank přijetí historika. Po prvním přeložení termínu byl Winter státním sekretářem přijat 23. listopadu 1940. ⁶⁶⁵ Půlhodinu před přijetím u Franka si Wintera nechal povolát rovněž Burgsdorff, aby ho na rozhovor s Frankem připravil. ⁶⁶⁶ O obsahu rozhovoru archivní dokumenty nic bližšího neprozrazují, ale výsledek byl pro něj tenkrát velmi pozitivní. Frank se podle dokumentů „zajímá o pozitivní uzavření záležitosti“, neboť „státnímu sekretáři záleží na tom, aby profesor Dr. Winter na každý pád byl udržen pro Německou Karlovu univerzitu“. ⁶⁶⁷

Základní linii rozhovoru lze tedy ovšem dobře odhadovat z následujícího souběhu několika událostí. Frank se zabýval od počátku roku organizací oficiálního a reprezentativního tiskového orgánu říšského protektora, který od dubna 1940 začal v měsíčních intervalech ⁶⁶⁸ vycházet pod názvem *Böhmen und Mähren*. ⁶⁶⁹ Protože

---

663 Tamtéž, opis dopisu Stranické kontrolní komise k ochraně nacionálněsocialistického písemnictví (*Parteiamtlich Prüfungskommission zum Schutze des NS-Schrifttums*) (Hauptamtsteiter Hederich) adresovaný do nakladatelství Verlag Otto Müller z 5. 5. 1939. Nacionálněsocialistické cenzuře se nelíbil také titul knihy, *weil der Titel der Schrift dem wahren Inhalt des Buches nicht gerecht wird, da sich die Schrift vielmehr darauf beschränkt, einen bestimmten Teil des Geisteskampfes, und zwar den religiöskonfessionellen, darzustellen*. 10. června 1946 potvrdil Müller Winterovi ještě jednou a poněkud zamlženě celou záležitost se zvláštním zdůvodněním těžkostí s cenzurou: [...] *dass der Verbreitung des Werkes und dem Verfasser persönlich seinerzeit von parteioffizieller Seite der NSDAP grosse Schwierigkeiten bereit worden sind. Die Verbreitung des Buches wurde auf Veranlassung der parteiamtlichen Prüfungskommission untersagt und das Buch auch sonst ausdrücklich als unerwünscht bezeichnet. Nur gegen allergrösste Widerstände konnte nach Änderung des Titels in „Tausend Jahre r e l i g i ö s e r Geisteskampf im Sudetenraum“ der Verkauf der ersten Auflage durchgeführt werden. Gegen eine Neuauflage wurde von parteioffizieller Seite Stellung genommen, weil der Verfasser „Böhmen nicht im Reiche sehe“ und die Entwicklung unter dem Gesichtspunkt konfessioneller Gebundenheit betrachte*. ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 158.

664 NA, Státní tajemník u říšského protektora, 109-12/27, s. 8, Winter K. H. Frankovi 29. 9. 1940. Kniha byla zařazena do knihovny státního sekretáře. Winter obdržel poděkování ve formě obvyklé v těchto případech, kterou podepsal vrchní vládní rada Gies.

665 NA, Státní tajemník u říšského protektora, 109-12/264, s. 74–80, korespondence ohledně přijetí Eduarda Wintera z 2. 10. 1940 až 18. 2. 1941.

666 Tamtéž, Burgsdorff Giesovi 2. 10. 1940.

667 Tamtéž, zpráva pro ministerského radu Hansela z 18. 2. 1941.

668 Od roku 1942 se intervaly protáhly na dvouměsíční.

669 K revue *Böhmen und Mähren* viz podrobně ŠAFÁŘÍK: List říšského protektora.

hlavním ideologickým rámcem existence protektorátu se stala říšská idea, podložená historickou argumentací, že české země vždy „přirozeně“ patřily k německé říši, vytvořila se se vznikem revue říšského protektora velká potřeba historicky orientovaných textů. Winter se objevil mezi autory revue poprvé v prosincovém čísle prvního ročníku, když přispěl drobnějším textem o vzájemných konfliktech císaře Josefa II. a svobodných zednářů, kteří byli nacionálním socialismem považováni za jednoho z největších nepřátel.⁶⁷⁰ V prvních šesti měsících následujícího roku zaplnily Winterovy texty ještě pětkrát stránky *Böhmen und Mähren*. V dalších třech a půl letech okupace Winter do revue přispěl již jen třemi texty, i když poměrně rozsáhlými, a jednou recenzí.⁶⁷¹ Z toho lze vyvodit, že si Frank během listopadového setkání s Winterem vyžádal jeho spolupráci s redakcí revue a nakladatelstvím Volk und Reich Verlag, které revue vydávalo a které připravovalo také projekt reprezentativní knihy *Das Böhmen und Mähren-Buch*, jež v podtitulu charakterizovala dějiny českých zemí jako dějiny „boje národů“ a „říšského prostoru“ (*Volkskampf und Reichsraum*).⁶⁷²

Přestože kniha vyšla až v roce 1943, byl značně ambiciózní projekt připravován od pozdního léta 1940. Hlavnímu redaktorovi Friedrichu Heissovi se podařilo získat příslib spolupráce docentů a profesorů z Prahy, Berlína a Lipska.⁶⁷³ Autorský kolektiv se však nakonec smrškl na pražské, respektive protektorátní akademiky. A stejně dopadla i podoba knihy, která byla nakonec vydána proti původní představě ve skromnější podobě. I tak však s množstvím fotografií a kreslených map působila opravdu reprezentativně. V textové a místy i obrazové části se skládala z článků, někdy jen mírně upravených, které původně vyšly v prvních číslech revue *Böhmen und Mähren*. Jedna ze změn proti původnímu plánu se týkala Eduarda Wintera. Jeho jméno se nejprve objevilo v souvislosti s kapitolou, která měla popisovat vývoj českého myšlení a jeho doteky patrně s německým myšlenkovým vývojem (*Entwicklungen und Berührungen des tschechischen Geistes*). Avšak redaktor

670 WINTER, Eduard: Freimauer – Geschichten aus Böhmen. *Böhmen und Mähren* 1, 1940, s. 319–320. Těmi třemi texty z let 1942–1945 byly Karl Havlíček, ein Opfer des tschechischen Historikers W. W. Tomek. Tamtéž 3, 1942, s. 295–296. Die nationalpolitische Romantik der Tschechen und ihre Auswirkung. *Böhmen und Mähren* 5, 1944, s. 119–123; Das geschichtliche Leitbild der Tschechen im letzten Vierteljahrhundert. Tamtéž 5, 1944, s. 52–54; a jedna recenze knihy R. Höhna, *Revolution, Heer, Kreisbild*, tamtéž 6, 1945, s. 60–61.

671 Viz NĚMEC: *Cesta Eduarda Winttra*, s. 82–83.

672 HEISS, Friedrich (ed.): *Das Böhmen und Mähren-Buch*. *Volkskampf und Reichsraum*. Prag, Amsterdam, Berlin, Wien 1943.

673 Šlo o následující navrhované autory jednotlivých článků či kapitol: K. H. Frank, Zankl a Fischer z úřadu říšského protektora, von Loesch (Berlín), Müller (Archiv für Völkerkunde), Helbok (Lipsko), Craemer (Berlín), Lades a Hussarek, Pinder, Nadler a Schier bez bližšího určení místa, nakonec z Prahy Zatschek, Wezsäcker, Wostry, Raschhofer, Schneeweis, Hanika, Jungbauer, Cysarz, Winter. NA, Státní tajemník u říšského protektora, 109-12/183, s. 139, *Arbeitsplanung 1940*, bez data. Gies ho asi podle parafy na košilce prvně viděl 20. 8. 1940.

si autorem nebyl jistý, protože u jména dosud byla napsán otazník.⁶⁷⁴ Ten mohl být snad po Winterově schůzce s Frankem smazán. Ale Winterova kapitola nakonec dostala zcela jiný název: Čechy a Morava v německých duchových dějinách.⁶⁷⁵ Winter se však ve stejné době podílel ještě na jedné obdobné publikaci. Šlo o menší knihu o Čechách a Moravě, která byla určená pro Hitlerovu mládež (*Hitlerjugend*).⁶⁷⁶ Autorský kolektiv byl zase trochu jiný, ale opět využíval hlavně autorů z pražské univerzity, případně z Úřadu říšského protektora. Chronologicko-historické kapitoly převzali Leonard Franz, Ernst Schwarz, Gustav Pirchan a právě Winter, který uložený úkol zpracovat etnické konflikty (*Nationalitätskämpfe*) v habsburské monarchii podal zcela v narativní linii rasově pojímaného „národnostního boje“ (*Volkstumskampf*). Neopomenul přitom poukázat na české vlastence 19. století, kteří měli údajně německé kořeny. V jednom ze závěrů, který z toho vyzoval, vysvětloval údajnou „tvrdost“ národnostního boje v Čechách rasově podmíněnou okolností, že *deutsche Organisationskraft und deutscher Kämpferwille auf beiden Seiten standen*.⁶⁷⁷

Winterova kapitola z Heissovy velké knihy je umírněnou podobou článku, který vyšel v únorovém čísle revue Böhmen und Mähren pod názvem Čechy a Morava v duchovním prostoru Říše.⁶⁷⁸ Článek patří k nejvíce nacistickým a nejradikálnějším textům, který Winter během okupace publikoval. Ostatní texty z roku 1941 už této radikality nedosáhly, přestože se v ničem podstatném nevymykaly z okupačního historického narativu. Všechny byly nesené konstitutivní ideou o německé kulturní nadřazenosti. Text z únorového čísla však zrcadlil protektorátní historický narativ v krystalické podobě. Využívá hlubokých znalostí a kombinatorického talentu podpořil Winter ideu o říšském charakteru českých zemí, k jejichž „poněmčení“ došlo prý již za časů Karla Velikého a v němž „přirozené danosti prostoru“ nedovolily Čechům a Moravě vyvléci se z moci Říše. Psal o rozkvětu německví za vlády „nordicko-skandinávských“ Přemyslovců, v říši Karla IV. a v baroku, takže poněmčení tohoto „prostoru“ bylo prý již v 18. století téměř dokonalé, ačkoliv „masa“ zemědělského obyvatelstva uvnitř Čech zůstala česká. Ale tehdy se prý „znovu uplatnil zákon přizpůsobení se mase, jako již velmi často v českých

674 Tamtéž, s. 139.

675 WINTER, Eduard: Böhmen und Mähren in der deutschen Geistesgeschichte. In: HEISS: Das Böhmen und Mähren–Buch, s. 372–390.

676 HEISS, Friedrich – WUCHER, Waldemar (eds.): Böhmen und Mähren. Berlin, Amsterdam, Prag, Wien 1943. Kniha byla vydána v řadě *Deutsche Erde. Bücher vom neuen Reich*, jejímž hlavním vydavatelem byl říšský mládežnický vůdce NSDAP a mládežnický vůdce německé říše Artur Axmann.

677 WINTER, Eduard: Die Nationalitätskämpfe in der Zeit der Habsburgermonarchie. In: HEISS – WUCHER: Böhmen und Mähren, s. 79–84, zde s. 82. Winter za tento příspěvek menší knize obdržel 150 RM. Za příspěvek ve větší Heissově knize obdržel 500 RM. AHMP, Pozůstalost E. Wintera, k. 1, Heiss Winterovi 24. 11. 1942 (Praha) ve dvou dopisech.

678 WINTER, Eduard: Böhmen und Mähren im geistigen Raum des Reiches. Böhmen und Mähren 2, 1941, s. 42–46.

dějninách. Vnitřní Čechy a Praha pojaly do sebe německé síly Říše a získaly tak určitý stupeň tvrdosti, který se potom uplatnil v zápasech o národní obrození proti německví“. Celé české obrození bylo paradoxním omylem českých dějin, protože i ono, jako vlastně veškeré české myšlení, bylo německého původu. Němci byli Dobner, Voigt, Pelzl a přes matku i Dobrovský, z německé Jeny čerpali Palacký i Jungmann, český Sokol se též inspiroval u Němce Jahna. Výsledkem prý bylo, že „německé ideje a německá krev byly mobilizovány proti německému národu“. Winter určil i viníka: „Hlavní vinu na tomto nepřirozeném vývoji Čech a Moravy od říše v 19. a 20. století nese František Palacký.“ Winter použil stejný argument, který byl páteří protičeské propagandistické kampaně roku 1941 řízené z Černínského paláce.⁶⁷⁹ V ní se postava Palackého stala viníkem celého moderního pomýlení českého národa, svůdcem českého obyvatelstva k falešné představě o českém státě v dějinách, nezávislém na německé říši, a v neposlední řadě rovněž hlasatelem nesmiřitelné nenávisti vůči všem Němcům. Příspěvek z únorového čísla protektorovy revue byl jedním z prvních výsledků této oficiální kampaně. Není divu, že také ostatní Winterovy články z roku 1941 byly zaměřeny proti Palackému nebo proti nějaké postavě spojované s českým národním hnutím 19. století.⁶⁸⁰ Článek v červnovém čísle revue druhého ročníku kupříkladu proti údajnému Palackého nacionalismu vyzdvihoval údajný „velkoněmecký patriotismus“ hraběte Kašpara Šternberka, který je jinak historikům 19. století znám jako výrazný představitel tradičního zemského patriotismu.⁶⁸¹ Z této série se vymykal pouze Winterův příspěvek pro italské číslo revue, kam napsal text o česko-italských vztazích. Nechybělo ale mnoho, aby se na stránkách čísla k oslavě dobrých německo-italských spojenec-kých vztahů objevil i drobný Bolzanův portrét. Ten byl v prvotním programu čísla jistě jen na Winterův návrh. Číslo nakonec vyšlo bez Bolzanova miniportrétu.⁶⁸² Žádný z těchto článků však nevykazoval takovou míru servilnosti jako první zmíněný článek z únorového čísla. Jeho závěr navíc nabýval v okupačním kontextu doslova denunciační charakter. Winter se podívoval nad dvěma reedicemi Palackého Dějin.

679 K tomu viz TOMEŠ, Josef: *Historie v letech zkoušky*. Praha 1985, s. 20. Srov. k tomu ŠAFAŘÍK, Petr: *List říšského protektora*, s. 166–167, který se ovšem domnívá, že Frankův projev předcházela Winterovu článku.

680 Všechny texty E. Wintera: *Neues über Dobrowsky. Nach unbekanntenen Briefen an und von Dobrowsky. Böhmen und Mähren* 2, 1941, s. 160–161; *Ein vergessener Gegner Palackys im Jahre 1848. Tamtéž* 2, 1941, s. 192–193; také článek z roku 1942 o Havlíčkovi spadal do této roviny útoku na soudržnost české interpretace národního obrození. Karl Havlíček, ein Opfer des tschechischen Historikers W. W. Tomek. *Tamtéž* 3, 1942, s. 295–296.

681 Kaspar Graf von Sternberg, der Gründer des böhmischen Landesmuseums, ein grossdeutscher Patriot. *Tamtéž* 2, 1941, s. 227–228.

682 WINTER, Eduard: *Italiens Beziehungen zu Böhmen und Mähren. Böhmen und Mähren* 2, 1941, s. 214–215. Původní program viz NA, Státní tajemník u říšského protektora, 109-12/183, návrh italského sešitu časopisu Böhmen und Mähren.

Není prý dobrým začátkem vydávat právě nyní tyto knihy, mají-li Češi pochopit „přirozené úzké vazby“ k současnému Německu.⁶⁸³

Přestože díky Hromádkově záznamu víme, že idea českých zemí existujících v rámci německého říšského uspořádání byla Winterovi dlouhodobě blízká, míra šovinistického patosu textů a souběh s okupační propagandou překvapuje i nezaujatého pozorovatele. Texty byly jistě psány na objednávku. Ale nepublikovaný miniportrét Winterova oblíbeného filozofa naznačuje, že Heiss dával autorům přinejmenším v první fázi koncipování publikace jistou tvůrčí svobodu. Co se s texty autorů dělo pak, než byly publikovány, už asi nezjistíme. Byla jejich radikalita vždycky způsobena jen cenzorskou horlivostí redakce, nebo také horlivostí autora, který ukazoval, že se odchodem z Teologické fakulty zocelil, že stal se nacističtější než mnoho dlouholetých nacionálních socialistů? Nebo jen autor plnil dohodu z podzimu 1940? Nejpravděpodobnější asi bude, že obsahem rozhovoru s K. H. Frankem byla dohoda, že se Winter zapojí do radikální kritiky českého národního obrození a podpoří útok na Palackého dějinné pojetí. Josef Tomeš už před lety ukázal, že státní sekretář při otevření výstavy německé knihy „Na cestě k nové Evropě“ v Zemském muzeu v listopadu 1941 zaútočil proti osobě a myšlenkám Palackého s podobnými argumenty jako Winter o půl roku dříve. Také Frank pak vyzdvihl proti Palackému „velikého Němce“ Šternberka.⁶⁸⁴ Jisté jsou dvě skutečnosti. Teprve po Frankově projevu byl zakázán prodej nových vydání Palackého Dějin.⁶⁸⁵ Na druhou stranu se Winter se na tom svou propagandistickou publicistikou nepřímou také podílel.

Díky nepřehlédnutelnému aktivismu si Winter získal důvěru vlivného vykladače a Obersturmbannführera SS Friedricha Heisse, který byl od roku 1940 začleněn do osobního štábu říšského vůdce SS Himmlera.⁶⁸⁶ Využil například přípravy italského sešitu revue, aby si v dopise Heissovi postěžoval na údajné „veliké problémy“ s rektorem Saurem. Podle Heissova vyjádření „existuje nebezpečí, že Winter v Praze nebude nasazen“ (*nicht zum Einsatz kommt*).⁶⁸⁷ Heiss kvůli tomu psal vrchnímu vládnímu radovi Giesovi, právě ruce K. H. Franka, že „se domnívá, že Wintera lze počítat k oněm osobnostem, kvůli kterým by se chodilo na uni-

683 *Es muß wohl eine neue Generation heranwachsen, um die natürlichen engen Zusammenhänge zwischen Böhmen und Reich überhaupt wieder ganz zu sehen. Es ist freilich kein guter Anfang in dieser Hinsicht, wenn noch im Vorjahr nicht weniger als zwei Vorlagen Neuauflagen der Geschichte des tschechischen Volkes von Palacký durch Maueranschläge ankündigten.* [nový odstavec] *Den Deutschen steht aber die große Aufgabe bevor, den böhmischen Raum wieder ganz in das Reich einzuordnen. Beste und gesündeste Kräfte, vor allem im Mittelpunkt des Raumes in Prag eingesetzt, werden es schaffen.* WINTER: Böhmen und Mähren, s. 46.

684 TOMEŠ: Historie v letech zkoušky, s. 20. Viz také NĚMEC: Cesta Eduarda Wintra, s. 185. Nezávisle se k obdobnému závěru dobral ŠAFARÍK: List říšského protektora, s. 167.

685 TOMEŠ: Historie v letech zkoušky, s. 20.

686 BArch (dříve BDC), RS, Heiss, Fridrich, 7. 10. 1897.

687 NA, Státní tajemník u říšského protektora, 109-12/191, s. 19, Heiss Giesovi 3. dubna 1941.

verzitu do Prahy“.⁶⁸⁸ Přesto se jmenování profesorem na Filozofické fakultě stále protahovalo o další měsíce.

Na přelomu roku byl původní plán převedení katedry z Teologické na Filozofickou ohrožen zásahem pražského arcibiskupa Kašpara. Teologická fakulta byla tradičně podřízena arcibiskupovi, který disponoval právem udělovat tzv. *missio canonica* (tzn. církevní pověření k výuce), a tím také vykonávat kontrolu nad výchovou kněží. Nemocný kardinál Kašpar se o Winterově rezignaci na stoličce církevních dějin dozvěděl teprve 4. prosince 1940 z českých katolických novin. O den později se rozhněvaný arcibiskup obrátil na děkana Teologické fakulty Wilhelma Diessla, aby si záležitost ověřil.⁶⁸⁹ Děkan informaci potvrdil, avšak dodal, že neví nic bližšího o Winterových důvodech. Winter se ovšem podle jeho slov „v každém případě nachází v politováníhodné krizi a je mu více než kdykoliv předtím třeba modlitby“.⁶⁹⁰ Litoměřický biskup Anton Weber, pod jehož pravomoc byl Winter příslušný jako kněz, v první reakci na informaci o Winterově rozhodnutí radil uvážlivě počkat se všemi opatřeními do té doby, než s ním osobně promluví.⁶⁹¹ Kardinál Kašpar se pak v dopise adresovaném do Liběchova snažil církevního historika navrátit zpět k poslušnosti ke katolické církvi a jako jedinou cestu mu naznačil vykonat svatá exercicia. Pokud by taková cesta již nebyla pro Wintera možná, pak podle arcibiskupova sdělení přicházelo v úvahu pouze započít proces laicizace.⁶⁹² Winter na arcibiskupův dopis odpověděl s dvoutýdenním zpožděním až po vánočních svátcích. Odůvodnil v něm své zářijové rozhodnutí ztrátou důvěry v možnost církevní reformy, protože se podle jeho názoru „zde nejedná o osobní nedostatky [jednotlivých církevních hodnostářů], nýbrž o nedostatky v systému církve“.⁶⁹³ Odvolával se přitom na své dřívější spory a konflikty s katolickou církví a kardinálem Kašparem jako jejím zástupcem. Připomenul především vážné církevní napomenutí, kterého se mu dostalo, když v době vykonávání úřadu děkana Teologické fakulty v roce 1936 neoficiálně navštívil historickou přednášku českého profesora na Husitské teologické fakultě Karlovy univerzity.⁶⁹⁴ Protože podle Wintera ležela podstata problému v samých základech celého systému katolické církve, nepřicházela prý pro něho v úvahu ani arcibiskupem navržená laicizace. Před podstatnou úpravou na druhém Vatikánském koncilu znamenala laicizace náročné opatření, kdy laicizovaný katolický kněz musel dodržovat velice přísné

688 Tamtéž. *Ich glaube, dass Winter zu jenen Persönlichkeiten zu zählen ist, um derentwillen man an die Universität nach Prag gehen würde. Glaubst Du, dass der Gruppenführer sich für diese Angelegenheit interessieren könnte?*

689 Lidové listy 19, 1940, č. 282 (1. 12.).

690 NA, Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát, 517-7-6, Diessl Kašparovi 12. 12. 1940.

691 Tamtéž, Kašpar Weberovi 17. 12. 1940.

692 Tamtéž, Kašpar Winterovi 17. 12. 1940.

693 Tamtéž, Winter Kašparovi 30. 12. 1940.

694 Tamtéž.

podmínky života (např. se nadále nesměl ženit) a přesto neměl v katolické církvi stejné postavení jako každý jiný laik. S vědomím těchto okolností Winter v dopise arcibiskupovi dodal, že laicizaci se všemi závazky, „jimiž neodpovídají žádná práva“, nepovažoval kromě výše uvedeného důvodu za spravedlivou.⁶⁹⁵ Winterův důrazný, avšak ještě nijak nezdvořilý dopis dospěl do rukou arcibiskupa příliš pozdě. Kardinál Kašpar považoval celou záležitost za tak ožehavou, že nevyčkal odpovědi, s níž Winter také s ohledem na Vánoce otálel, a 30. prosince 1940 odebral církevnímu historikovi své *missio canonica* k výuce na Teologické fakultě.⁶⁹⁶ O dalším vývoji informoval Winter poměrně přesně v publikované autobiografii, tedy kromě jedné drobnosti. Jen pro sebe si ponechal, že po tomto v podstatě náhodném minutí se obou dopisů proběhla mezi Liběchovem a pražským arcibiskupstvím ostrá korespondenční přestřelka, v níž se historik s arcibiskupem vzájemně napadali z toho, kdo byl vinen tím, že k danému Kašparovu rozhodnutí došlo bez vyslechnutí Winterova vyjádření. To ale již nic nezměnilo na tom, že Winterův vztah ke katolické církvi dospěl do vrcholného stádia. Jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, Winter byl v dubnu 1941 nejprve církevně potrestán a krátce na to i – zřejmě v tichosti – exkomunikován. Je ovšem zajímavé, že Winter z katolické církve nevystoupil, nadále platil církevní daň a i jinak zřejmě zůstal jeho vztah ke katolické církvi ambivalentní. Charakteristické pro tento vztah bylo vyjádření rektora Klausinga, který v roce 1944 odpověděl na žádost nadřízeného úřadu popsat postoje německých univerzitních teologů, že Winter sice přešel na Filozofickou fakultu, oženil se a byl v politickém ohledu akceptován, ale jinak zůstává ve spojení s katolickou církví, i když už nikoliv jako teolog.⁶⁹⁷

Je pravděpodobné, že odebrání církevního pověření výukou na Teologické fakultě zkomplikovalo přeložení Winterovy teologické katedry na Filozofickou fakultu. Když byla tato nová skutečnost nahlášena rektorem Saurem do Berlína, odpověděl ministerský rada Frey z Říšského ministerstva vědy, výchovy a národního vzdělání odměřeně, „že se politická situace od září [1940] změnila a na přeložení katedry [...] nelze pomýšlet“. Místo toho bylo z Berlína doporučeno, aby Winter nastoupil na jednoroční dovolenou.⁶⁹⁸ Obdržet v letech 1939–1940 dovolenou ovšem mohlo znamenat také tiché a pomalé vytěsnění z univerzity, jak naznačovalo „odesílání na dovolenou“ v případě židovských profesorů při arizaci

695 Tamtéž, Winter Kašparovi 30. 12. 1940.

696 Tamtéž, Kašpar Winterovi 30. 12. 1940.

697 To byl volný překlad následujícího Klausingova vyjádření: *Bei Winter muß allerdings berücksichtigt werden, dass er inzwischen in die Philosophische Fakultät übernommen ist und im übrigen mit der katholischen Kirche, jedenfalls nicht mehr als Theologe, in Verbindung steht. Er ist u.a. verheiratet und im übrigen politisch in jeder Hinsicht anerkannt.* AUK, Rektorát Německé univerzity, B 3 Teologická fakulta, rektor Klausing říšskému ministerstvu vědy, výchovy a národního vzdělání (úředník Groh) 19. 6. 1944.

698 ABBAW, Pozůstalost E. Wintera, W 158, Promemoria, nedatováno (pravděpodobně březen/duben 1941).

pražských vysokých škol. Tento význam musel Winterovi v nastalé situaci počátku roku 1941 znít v uších skoro až sarkasticky. Pak je také lépe pochopitelné, proč Winter po rektorovi požadoval písemný úřední příkaz k nastoupení dovolené.⁶⁹⁹ Saure se ho snažil uklidnit, že v tom nemá vidět nic významného, neboť se jedná pouze o „přechodné řešení“ (*eine Zwischen- und Übergangslösung*).⁷⁰⁰

Winter mu pravděpodobně mnoho nevěřil. Se stížností obrátil na výkonného redaktora revue Böhmen und Mähren Friedricha Heisse a tak se mu podařilo udržet si podporu úředníků říšského protektora.⁷⁰¹ Lze se domnívat, že to byl ně-

Pohled mezi účastníky slavnostní znovuotevření nacionálně socialisticky přebudovaného a přejmenovaného Spolku pro dějiny Němců v Sudetských zemích (prosinec 1941). V první a druhé řadě seděla plejáda předních politických, stranických a vojenských představitelů okupačního režimu. Mezi jinými se jako první odleva nachází J. Pfitzner, pátý státní podtajemník K. Burgsdorff a u uličky sedí státní tajemník K. H. Frank. První přes uličku je staronový předseda spolku W. Wostry. Winter, který se usadil ve vyšších řadách, je označen šipkou. [zdroj: NA]

699 Tamtéž, Saure Winterovi 4. 3. 1941.

700 Tamtéž.

701 NA, Státní tajemník u říšského protektora, 109–12/191, folio 19, Heiss Giesovi 3. 4. 1941.

který z nich, kdo navrhl vyplnit ono „přechodné“ období výzkumnou cestou. Obratem totiž bylo vyřízeno pro Wintera nejen povolení výzkumného pobytu v Římě v dubnu a květnu 1941, ale k tomu i podpůrné stipendium ve výši osmi tisíc korun od protektorátního ministerstva školství.⁷⁰²

Nakonec se situace v pramenech jeví tak, že Winterovi v té době ve skutečnosti nic vážného nehrozilo. Vše dopadlo podle dohody ze září 1940. V létě 1941 se objevily první neověřené zprávy o připravovaném profesorském jmenování a v říjnu 1941 obdržel Winter vůdcem podepsanou jmenovací listinu s datem 12. září 1941. Nový říšský profesor evropských duchovných dějin obdržel své dřívější řádné místo z Teologické fakulty, které bylo převedeno na Filozofickou fakultu.⁷⁰³ Winterova cesta mezi oficiální historiky Třetí říše byla úředně potvrzena.

---

702 AUK, Personální spis E. Winter, opis telegramu z Říšského ministerstva vědy, výchovy a národního vzdělání rektorovi Sauremu z 3. 4. 1941. Stipendium vyplatil Historický ústav v Praze a mělo mu podle Winterovy přísně odborné žádosti umožnit studium zpráv nunciů v letech 1784–1816. NA, Presidium ministerské rady, sg. 20, č. 25878/41, k. 913.

703 AUK, Personální spis E. Winter, opis jmenovací listiny a dopisu z Říšského ministerstva vědy, výchovy a národního vzdělání univerzitnímu kurátorovi a říšskému protektorovi z 16. 10. 1941.